

Háskólinn
á Akureyri

Hug- og félagsvísindadeild

Lögfræði

2009

Sáttamiðlun í sakamálum

Dagný Rut Haraldsdóttir

Lokaverkefni í Hug- og félagsvísindadeild

Háskólinn
á Akureyri

Hug- og félagsvíssindadeild

Lögfræði

2009

Sáttamiðlun í sakamálum

Dagný Rut Haraldsdóttir

Lokaverkefni til 60 eininga ML-prófs í Hug- og félagsvíssindadeild

Leiðbeinandi: Sigríður Björk Guðjónsdóttir, lögreglustjóri Suðurnesja

Ég lýsi því hér með yfir að ég ein er höfundur þessa verkefnis
og að það er ágóði eigin rannsókna.

Dagný Rut Haraldsdóttir

Það staðfestist hér með að lokaverkefni þetta fullnægir að mínum dómi
kröfum til M.L.-prófs í Hug- og félagsvísindadeild.

Sigríður Björk Guðjónsdóttir, lögreglustjóri Suðurnesja

Útdráttur

Sáttamiðlun er þekkt víða um heim sem úrræði fyrir málsaðila vegna ýmis konar ágreinings. Hefur það aukist víðsvegar nú síðustu áratugi að boðið sé upp á sáttamiðlun fyrir einstaklinga bæði í einkamálum og sakamálum. Sáttamiðlun hefur verið mjög virkt úrræði á Norðurlöndunum og hefur á síðustu árum verið að ryðja sér til rúms hér á landi. Í ritgerð þessari er því velt upp hvort innleiða ætti sáttamiðlun í sakamálum inn í íslenska löggjöf og þá með hvaða hætti. Nokkur tilraunaverkefni hafa verið í gangi hér á landi síðustu ár sem gefa góða niðurstöðu. Má þar helst nefna verkefnið *Hring* þar sem sáttamiðlun var kynnt sem ný leið í afbrotum barna svo og tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum sem dómsmálaráðherra hrinti af stað. Farið verður yfir þróun sáttamiðlunar í sakamálum á Norðurlöndunum og sérstaklega litið til ungra afbrotamönna svo og kynferðisafbrota. Hafa fjölmörg verkefni farið þar fram og verða nokkur þeirra tekin til skoðunar. Fjalla vel flest verkefnin um unga afbrotmenn en aðeins eitt um sáttamiðlun í kynferðisglæpum sem fram fer í Danmörku. Verður því einnig litið til rannsóknar sem gerð var í Bandaríkjunum um sáttamiðlun í slíkum málum. Að lokum verða niðurstöður kynntar og mat höfundar á því hvort innleiða ætti sáttamiðlun í sakamálum inn í íslenska löggjöf.

Abstract

Mediation is well known as a solution for dispute resolution between disputants. Its implementation has increased extensively both regarding civil cases and criminal cases. Mediation has been a common solution within the Nordic countries and has recently spread to Iceland as an alternative resource. This thesis discusses whether mediation should be institutionalised and in what way. Few experimental projects have been implemented in Iceland that yielded positive results. The most successful projects were the project „Circle“ (*i. Hringur*) that introduced new procedures to children misdemeanour offences and a project launched by the Minister of Justice concerning victim-offender mediation. An overview is presented about the development of victim-offender mediation cases in the Nordic countries with emphasises on juvenile offenders and sexual offences. Many projects have been implemented and a selection of them will be introduced. The majority of the projects focus on juvenile offenders and one on sexual offences. A discussion will be presented about a research on mediation in such cases in U.S.A. and how they are concluded. The final conclusion examines whether victim-offender mediation should be introduced to Icelandic legislation.

Formáli

Við gerða þessarar ritgerðar naut ég mikillar aðstoðar úr ýmsum áttum. Fjölskylda, vinir og unnusti voru í starfi hvatningamanna og hughreystanda og fyrir það þakka ég þeim. Þórunni Hyrnu Víkingsdóttur þakka ég fyrir yfirlestur og ábendingar. Ég vil þakka Karin Sten Madsen, sem starfar við sáttamiðlun í kynferðsbrotum á Ríkissjúkrahúsínu í Kaupmannahöfn fyrir góða aðstoð og leiðsögn. Þá vil ég þakka Ágústi Þór Árnasyni og Erlingi Sigtryggssyni fyrir góðar ráðleggingar og lán á bókum, sem þeir fá nú senn til baka. Sérstakar þakkir fá Ingibjörg Bjarnardóttir og Pétur Berg Matthíasson fyrir vel veitta aðstoð. Leiðbeinandinn minn, Sigríður Björk Guðjónsdóttir, fær síðast en ekki síst miklar þakkir fyrir frábæra leiðsögn og hvatningu.

Efnisyfirlit

1. Inngangur	1
2. Uppbyggileg réttvísí.....	2
2.1. Skilgreining og þróun uppbyggilegrar réttvísí	4
2.2. Flokkun uppbyggilegrar réttvísí.....	5
2.3. Sáttamiðlun.....	7
3. Sáttamiðlun á Íslandi	9
3.1. Viðurlagakerfið á Íslandi.....	9
3.2. Saga Sáttar	11
3.3. Hringsskýrslan.....	14
3.4. Tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum	16
3.5. Nánar um lögreglumenn sem sáttamenn í sakamálum	20
3.6. Sáttamiðlun fyrir dómi í einkamálum	23
4. Sáttamiðlun á Norðurlöndum	25
4.1. Sáttamiðlun í Noregi	25
4.1.1. Sáttamiðlun í lögum	26
4.1.2. Sáttaráðið	27
4.1.3. Sáttamiðlun fyrir dómstólum og réttarsátt.....	28
4.1.4. Ágreiningsráðið.....	29
4.2. Sáttamiðlun í Danmörku	32
4.2.1. Sáttamiðlun í einkamálum.....	33
4.2.2. Sáttamiðlunarverkefni í grunnskólum	33
4.2.3. Sáttamiðlun í sakamálum.....	34
4.2.4. Sáttamiðlun í kynferðisofbeldismálum.....	35
4.3. Sáttamiðlun í Svíþjóð	37
4.4. Sáttamiðlun í Finnlandi	41
5. Innleiðing sáttamiðlunar í sakamálum á Íslandi.....	45
5.1. Tilmæli Evrópuráðsins.....	45
5.1.1. Innihald tilmæla 99(19) um sáttamiðlun í sakamálum	46
5.1.2. Starfshópur Evrópuráðs um sáttamiðlun	49
6. Sáttamiðlun í kynferðisglæpum	52
7. Niðurstöður	54
7.1. Ungir afbrotamenn.....	54
7.2. Kynferðisbrot	57
8. Lokaorð	60
Heimildaskrá	61

1. Inngangur

Viðurlagakerfi þjóða tekur sífelldum breytingum með þróun samfélagsins og þarf oft ekki annað en að horfa nokkur ár aftur í tímann til þess að sjá hvaða breytingar um er að ræða. Getur það verið allt frá aðbúnaði fanga til tegunda eða lengd refsiviðurlaga. Ein af þeim breytingum sem rutti hefur sér til rúms í hinum ýmsu samfélögum er hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísí.

Hér á eftir verður fjallað um hvað felst í slíkri hugmyndafræði. Þá verður sáttamiðlun gerð sérstök skil, bæði uppruni hennar og skilgreining. Litið verður til helstu kosti sáttamiðlunar og hver ávinnungur samfélags er af henni. Í þriðja kafla verður farið yfir hvernig sáttamiðlun hefur birst hér á landi, bæði í einkamálum og sakamálum. Fjallað verður sérstaklega um félag um sáttamiðlun; Sátt, og farið nánar ofan í nokkur áhugaverð verkefni sem hleypt var af stokkunum hérlandis og hverju þau skiluðu. Er í þeim kafla einnig litlið til aðkomu löggreglumanna að sáttamiðlun. Þá mun í fjórða kafla verða litið til Norðurlanda sem standa okkur töluvert framar þegar kemur að framkvæmd sáttamiðlunar. Fyrst verður framkvæmd sáttamiðlunar í Noregi skoðuð en Norðmenn standa nokkuð framarlega með sitt sáッtaferli. Þeir hafa nýtt úrræðið bæði í einkamálum og í opinberum málum og beint sjónum sínum sérstaklega að ungu afbrotamönnum. Næst verður litið til Danmerkur en Danir hafa mikið nýtt sáttamiðlun fyrir unga afbrotamenn og farið af stað með sérstök verkefni í grunnskólum sem gefið hafa góða raun. Þá hafa Danir ákveðna sérstöðu meðal Norðurlandanna þar sem þeir einir þjóða bjóða formlega upp á sáttamiðlun í kynferðisbrotum. Í Svíþjóð er mikið litið til ungra afbrotamanna og sáttamiðlun talið kjörið úrræði fyrir þann hóp brotamanna. Það sama er gert í Finnlandi og var ráðist þar í stórt verkefni sem náði til barna undir 15 ára aldri. Í fimmta kafla er litið til tilmæla Evrópuráðsins um sáttamiðlun í sakamálum og farið yfir þær niðurstöður sem sérstakur starfshópur um sáttamiðlun á vegum ráðsins hefur komist að. Þá kemur sérstakur kafli um sáttamiðlun í kynferðisglæpum og verður þar vikið að verkefni sem framkvæmt var í Bandaríkjunum og gaf góða raun. Í sjöunda kafla eru birtar tölfræðiupplýsingar um ýmis afbrot á Íslandi og í kjölfarið lýsir höfundur þeim niðurstöðum er hann hefur komist að varðandi sáttamiðlun í sakamálum og hvort slíkt úrræði yrði heppilegt hér á landi.

2. Uppbyggileg réttvísí

Uppbyggileg réttvísí (*e. restorative justice*) er hugtak sem þekkt er víða um heim. Kom það fyrst fram sem mótvægi við hinu hefðbundna réttarkerfi, eða því sem kalla má endurgjalds réttvísí (*e. retributive justice*). Hið hefðbundna réttarkerfi þekkjum við á Íslandi. Almennt gildir að þegar afbrot er framið, er gerandi kærður af brotaþola, hann eftir atvikum ákærður, málið flutt fyrir dómstólum og að lokum er hann ýmist sýknaður eða fundinn sekur. Í þessu ferli hittast gerandi og þolandi nær aldrei. Kjarninn í hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísí er að leiðréttta þann skaða er orðið hefur. Leitast er við að ná sáttum milli brotamanns og brotaþola í kjölfar afbrots. Þau lönd sem standa framarlega í þessu í dag eru t.a.m. Bandaríkin, Nýja-Sjáland og Ástralíía þó heilmikill munur sé á framkvæmd innan hvers lands. Jafnframt hafa Norðurlöndin nýtt sér sáttamiðlum í æ meira mæli eins og rakið verður hér að neðan.¹

Hugtakið uppbyggileg réttvísí hefur þá tekið nokkrum breytingum í gegnum áranna rás en eins og áður sagði hefur það verið til í langan tíma og þróast með samféluginu. Til að mynda var uppbyggileg réttvísí mest notuð við sáttamiðlun brotamanns og brotaþola í Norður-Ameríku á 8. og 9. áratugnum. Á slíkum sáttafundum sátu aðeins sjálfur brotamaðurinn, brotaþolinn og sáttamaður, sem var þá yfirleitt sjálfbóðaliði sem fengið hafði viðeigandi þjálfun. Það var svo á 10. áratugnum að nýir straumar í uppbyggilegri réttvísí tóku að streyma frá Nýja-Sjálandi og Ástralíu. Í því fólst að sáttafundir fengu annað yfirbragð þar sem fleiri en aðeins málsaðilar sátu sáttafundina. Var nú bæði brotamanni og brotaþola kleift að hafa með sér fjölskyldu og vini inni á slíka fundi. Hafði það í för með sér að fundirnir urðu mun yfirgripsmeiri þar sem þeim aðilum var einnig gert kleift að tjá sig um afbrotið, afleiðingar þess og líðan þeirra. Var það eflaust ástæðan fyrir því að starfsmenn dómskerfisins, t.d. lögreglumenn, voru fengnir til að sitja fundina sem sáttamenn. Síðan þá hafa fleiri bæst í hópinn og bæði lögmenn og dómarar hafa

---

¹ Hafsteinn G. Hafsteinsson, *Uppbyggileg réttvísí á Íslandi; Tillögur um hvernig megi á sem hagkvæmastan og árangursríkastan hátt innleiða sáttauumleitun inn í íslenskt réttarkerfi*, (Reykjavík, 2006) bls. 2-3

viðurkennt uppbyggilega réttvísi sem eitt af úrræðunum sem í boði eru innan dómskerfisins.²

Talsmenn uppbyggilegrar réttvísi halda því fram að þegar afbrot er framið valdi það ávallt einhverjum skaða, hvort sem það er einungis þolandinn eða fleiri í nánasta umhverfi sem fyrir skaðanum verða. Þessi skaði er ekki leiðréttur í hinu hefðbundna réttarkerfi en þar beinast sjónir eingöngu að refsingu gerandans, sé hann fundinn sekur. Þó hefur þolandinn í hinum hefðbundna réttarkerfi þann rétt að fá greiddar skaða- eða miskabætur í þeim tilvikum þar sem unnt er að sanna fjárhagslegt tjón og/eða miska. Kveðið er á um þennan rétt þolanda hér á landi í lögum nr. 50/1993 um skaðabætur.³ Tilgangur uppbyggilegrar réttvísi er að meginstefnu að reyna að leiðréttu þann skaða sem orðinn er. Vilja fylgismenn hennar meina að samfélög nái ekki einungis betri stjórn á glæpum heldur náist einnig mun betri upplifun þolenda afbrota af ferlinu og að þeir nái sér fyrr af áföllum eftir afbrot sé meðferð máls í anda uppbyggilegrar réttvísi. Það er einnig grundvallaratriði í kenningum um uppbyggilega réttvísi að gerendur öðlist meiri ábyrgð og verði fyrr fullnýtanlegir þjóðfélagsþegnar. Uppbyggileg réttvísi byggir í raun á samfélagslegum gildum. Fylgjendur stefnunnar halda því fram að samfélagið hafi ákveðnum skyldum að gegna bæði gagnvart gerendum og þolendum. Hluti fylgismanna gengur jafnvel svo langt að segja að það sé að meginstefnu vegna þess að áhrif samfélagsins leiði gerendur til afbrota.⁴ Er það þó ekki hið almenna viðhorf, heldur það að skyldur samfélagsins gagnvart gerendum og þolendum sé að koma þeim til aðstoðar. Það sem uppbyggileg réttvísi á að ná fram eru því betri þjóðfélagsþegnar og langtíma markmiðið er því aukið öryggi almennings í samfélagini.⁵

---

² Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, „The meaning of restorative justice“ í Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, eds. *Handbook of Restorative Justice*, (Cullompton: Willan Publishing, 2007) bls. 5-24

³ 1. og 2. mgr. 1. gr. skaðabótalaða nr. 50/1993 hljóða svo: Sá sem bótaábyrgð ber á líkamstjóni skal greiða skaðabætur fyrir atvinnutjón, sjúkrakostnað og annað fjártjón sem af því hlýst og enn fremur þjáningabætur.

Ef líkamstjón hefur varanlegar afleiðingar skal einnig greiða bætur fyrir miska og bætur fyrir örorku, þ.e. varanlegan missi eða skerðingu á getu til að afla vinnutekna.

⁴ Hafsteinn G. Hafsteinsson, bls. 3-5

⁵ Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir, *Skýrsla um tilraunaverkefnið Hring*, (2002) bls. 19

2.1. Skilgreining og þróun uppbyggilegrar réttvísi

Fylgjendur hinna ýmsu stefna og strauma eru ekki ávallt á einu máli hvað felist nákvæmlega í hugtakinu og hvernig markmiðum skuli ná. Hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi er þar ekki undaskilin. Fylgjendur hennar eru ekki allir á sama máli hvað nákvæmlega felist í hugtakinu og ekki er til nein ein útskýring á því. Það sem flestir eru þó sammála um er að í hugtakinu felist uppbyggilegri og árangursríkari leið til að bregðast við afbrotum og annars konar rangri hegðun heldur en í hin hefðbundnu dómstólaleið. Ekki má þó gagnálykta frá þessu og halda því fram að allar uppbyggilegar og árangursríkar aðferðir teljist til uppbyggilegrar réttvísi heldur verða þær að hafa ákveðna eiginleika. Í fyrsta lagi verður að vera einhverskonar formlegur ferill þar sem markmiðið er að fá brotamann, brotaþola og aðra þá er tengjast máli, til að koma saman og ræða um atburðinn. Ræða verður um afleiðingar brots hafði og hvað hægt sé að gera til að leiðréttta skaða og hugsanlega koma í veg fyrir frekari misgjörðir. Í öðru lagi verður að leggja áherslu á brotaþolann og að honum sé falið meira vald en hann hefði í hinni hefðbundnu dómstólaleið. Í þriðja lagi verður að leggja meiri áherslu á að leiðbeina brotamanninum og veita honum tækifæri til að axla ábyrgð á gjörðum sínum í stað þess að einblína einungis á að fordæma og refsa brotamanninum. Í fjórða lagi þurfa þeir sem hafa sáttamiðlunina með höndum, t.d. sjálfstætt starfandi félög eða yfirvöld, að hafa í huga að ferlið fari eftir ákveðnum meginreglum og gildum sem æskileg eru innan samfélagsins. Með því er átt við gildum eins og að sýna öðrum virðingu og forðast ofbeldi og kúgun í lengstu lög. Í fimmta lagi þarf að huga sérstaklega að brotaþolanum og því tjóni sem brotið olli honum, í hvaða mynd sem það birtist. Huga þarf því að þörfum hans og reyna að koma til móts við hann til að uppfylla þær. Í sjötta og síðasta lagi þarf að vera lögð áhersla á að styrkja og bæta samband milli málsaðila til þess að auðvelda úrlausn í erfiðum aðstæðum.⁶ Erfitt er að meta hvort mál þurfi ávallt að hafa alla þá eiginleika sem taldir voru upp hér að framan til þess að geta fallið undir uppbyggilega réttvísi, og þarf að meta í hvert tilvik fyrir sig. Eflaust má færa rök fyrir því að skilgreining sé einstaklingsbundin og matskennd. Teldu sumir að fyrstu tvö atriðin væru þau

---

⁶ Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, bls. 5-24

veigamestu gætu þeir haldið því fram að aðferð sem aðeins hefði síðustu fjögor atriðin til að bera gæti ekki flokkast undir uppbyggilega réttvísi. Því verður ávallt að hafa í huga að mat manna er afar mismunandi við skilgreiningu hugtaksins og ekki er víst að aðilar er aðhyllast kenningar uppbyggilegrar réttvísi séu sammála um inntak þeirra.⁷

2.2. Flokkun uppbyggilegrar réttvísi

Með vísan til þessa hefur engin ein skilgreining á uppbyggilegri réttvísi verið talin réttari en önnur og erfitt er að færa rök fyrir því að ein ákveðin grunnhugmynd liggi að baki hugmyndafræðinni í heild. Því verður að leggja til grundvallar allar þær hugmyndir sem uppi eru um eðli og ástæður uppbyggilegrar réttvísi. Hægt er að flokka þær í þrjá flokka, þ.e. umræðuhugmyndina (*e. the encounter conception*), umbótahugmyndina (*e. the reparative conception*) og ummyndunarhugmyndina (*e. transformative conception*).

Umræðu-hugmynd uppbyggilegrar réttvísi hefur þróast hratt síðustu ár og er ef til vill eitthvert þekktasta form hennar. Er þá einkum átt við það þegar brotamaður og brotaþoli sitja saman sáttafundi, ýmist einir með sáttamanni eða með aðstandendum, eða í svokölluðum sáttahringjum þar sem fleiri aðilar koma að. Það sem er sérstakt við þessa aðferð og einna ólíkast hinni hefðbundnu dómsleið er það að málsaðilar eru þáttakendur í úrlausn mála en ekki utanaðkomandi aðilar. Undir umsjón sáttamanna geta málsaðilar fengið að tjá sig óhindrað um atburðinn og líðan sína, svo og þá lausn er þeir telja besta til að leysa málið Málsaðilar fá því að taka sjálfir á málín og reyna að leysa það sín á milli á þann hátt sem veitir þeim báðum ákveðna friðþægingu. Hvort að slík leið sé heppilegri og líklegrri til árangurs en hin hefðbundna dómtólaleið er erfitt að alhæfa um, en þó má færa sannfærandi rök fyrir því. Málsaðilar hafa í mörgum tilfellum þörf til að tjá sig um atburðinn, gefa útskýringar, fá svör við spurningum, lýsa líðan sinni og þess háttar og slík umræða fer ekki fram í hinum venjubundna málarekstri fyrir dómtólum. Sáttafundum var komið á til að svala þessari þörf aðila og fá þá til að ganga sáttari frá borðum að málí

---

⁷ Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, bls. 5-24

loknu. Fylgjendur þessarar hugmyndar segja kosti hennar mun fleiri, t.a.m. er ákveðin endurhæfing sem á sér stað, hún hefur fyrirbyggjandi áhrif og styrkir ákveðin grundvallargildi, þ.e. málsaðilar gera sér grein fyrir þeim gildum sem brotamaðurinn braut.⁸

Fylgjendur umbóta-hugmyndarinnar líta á hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi örlítið öðrum augum en hér að ofan var rakið. Hugmyndin er þó byggð að hluta til á sams konar sjónarmiði, nefnilega að einblína beri á að ná fram ákveðnum umbótum eftir að afbrot hefur verið framið. Fylgjendur þessarar hugmyndar líta svo á að ef aðili fremur afbrot gegn öðrum verði til óréttlæti sem beri að leiðréttu. Það sem skilur þá frá öðrum er það að þeir líta á að það að refsa brotamanninum sé ónauðsynlegt og fullnægi því ekki að leiðréttu skaðann. Þeir telja að refsing og þjáning brotamanns skili ekki tilætluðum árangri og í því felist því ekkert réttlæti. Til þess að réttlæti nái fram að ganga verði að leiðréttu það tjón sem afbrotið olli málsaðilum og samböndum þeirra á.. Þetta er ekki einfalt í framkvæmd og getur úrbætur brotamannsins verið mjög mismunandi, svo að þeim tilgangi sé náð að bæta.⁹

Fylgjendur hinnar svokölluðu ummyndunar-hugmyndar ganga hins vegar nokkuð lengra en fylgjendur hinna tveggja sem raktar voru hér að ofan en þær eru á mun heimspeklegrar nótum en þær síðustu. Vilja þeir meina að hið endanlega markmið uppbyggilegrar réttvísi sé að umbreyta því hvernig við, sem manneskjur, sjáum og skiljum okkur sjálf og hvernig við umgöngumst aðrar manneskjur í okkar daglega lífi. Helstu rök fylgjenda þessarar stefnu eru þau að ef slík umbreyting eigi sér ekki stað þá þjóni það ekki tilgangi að breyta einstökum þáttum varðandi afbrotið og jafnvel þótt slíkar breytingar næðu árangri þá sé það aðeins hluti af heildarmarkmiðinu sem sé að ná fram réttlátu samfélagi. Slíku markmiði verði ekki náð nema með víðtækri og mikilli umbreytingu. Þessi hugmyndafræði gengur því út frá því að uppbyggileg réttvísi sé sú leið sem við eigum að lifa eftir. Til að lifa eftir því þarf fólk að losa sig við hið eiginlega sjálf og skynja sig sem hluta af heild sem er samofin öðrum í samféluginu og ytra umhverfi. Ummyndunar-hugmyndin gengur

---

⁸ Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, bls. 5-24

⁹ Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, bls. 5-24

sennilega einna lengst í hugmyndafræðinni og er jafnframt sú erfiðasta að fylgja eftir sökum þess hve róttæk hún er.¹⁰

2.3. Sáttamiðlun

Sáttamiðlun er sú aðferð sem notuð er til að ná fram þeim markmiðum sem hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi leggur upp með. Orðið „mediation“ er dregið af latneska orðinu „medius“ eða „medium“ og merkir það „sem er í miðjunni“.¹¹ Má skilgreina sáttamiðlun á þá að leið að hún sé „[...]aðferð til lausnar ágreiningi, sem aðilar taka sjálfviljugir þátt í með hjálp eins eða fleiri óháðra og hlutlausra sáttamanna. Aðilar komast sjálfir að samkomulagi um lausn ágreinings sem þeir meta viðunandi fyrir báða aðila í gegnum skipulagt og mótað ferli. Sáttamaður á enga þátt í úrlausn málsins.“¹²

Sáttamiðlun á sér langa sögu og spannar hún um mörg hundruð ár. Hún er því engan veginn ný af nálinni en svo virðist sem þessi aðferð hafi víða gleymst með tímanum en sé nú að ryðja sér til rúms aftur. Segja má að hluta til hafi það gerst með uppbyggilegri réttvísi. Sáttamiðlun felst í því að gerendur og þolendur eru leiddir saman með það fyrir augum að koma gerandanum í skilning um þau rangindi er hann hefur beitt þolandann. Báðir aðilar fá færi á að tjá sig um atburðinn, líðan sína og afleiðingar. Aðilar máls komast svo að samkomulagi um málalok, sem yfirleitt felur í sér að gerandinn innir af hendi einhvers konar athöfn til að bæta fyrir tjón sitt.

Helstu kostir sáttaumleitunar eru að ávinningur fyrir samfélagið er mikill, þar sem úrlausnir flestra minni háttar mála eru færðar til einstaklinganna sjálfra og getur það boðið uppá skjótvirkari meðferð mála. Einnig er ávinningur fyrir brotaþolann þar sem staða hans er styrkt til muna að því leyti að hann fær betur unnið úr sínum málum og nær sáttum. Ávinningur brotamannsins er sá að fundur hans og brotaþolans er talin hafa viss varnaðaráhrif á brotamanninn. Það að brotamaðurinn sé láttinn horfast í augu við brot sitt getur leitt til þess að hann leiðist af villu síns

---

¹⁰ Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, bls. 5-24

¹¹ Vibeke Vindeløv, *Konflikt Mægling*, (Kaupmannahöfn: Jurist- og Økonomförbundets Forlag, 2004) bls. 95

¹² Ingibjörg Bjarnadóttir, „Sáttamiðlun í einkamálum“ (2005) 3. tbl. 11. árg. *Lögmannablaðið*, bls. 34

vegar og fælist frá frekari afbrotum. Þessi varnaðaráhrif eru afar mikilvæg fyrir samfélagið í heild sinni þar sem um verulegan sparnað er að ræða ef tekst að hamla frekari afbrotum brotamanns. Verður nánar vikið að því hér að neðan.

Hafa verður í huga að sáttamiðlun og uppbyggileg réttvísi eru ekki óaðskiljanleg hugtök. Sáttamiðlun í einkamálum er til að mynda yfirleitt ekki byggð á sömu hugsjónum og uppbyggileg réttvísi, þar sem annar er þoland og hinn gerandi, og reynt er að leiðréttta þann skaða er annar hefur orðið fyrir. Um sáttamiðlun í einkamálum gildir því örlítið önnur hugmyndafræði heldur en t.d. um sáttamiðlun í sakamálum. Stafar þessi munur eingöngu af ólíku eðli málaflokkanna. Í grunninn er þó verið að leitast eftir því sama; sáttum og betri líðan málsaðila sem skilar sér út í samfélagið.

Sáttamiðlun er hægt að beita í afar fjölbreyttum málum og málaflokkum. Hefur sáttamiðlun verið notuð bæði í einkamálum svo og opinberum málum út um allan heim og að einhverju marki hér á landi eins og vikið verður að hér síðar. Þá hefur t.d. verið látið reyna á sáttamiðlun innan menntakerfis ýmissa, kirkjunnar, heilbrigðiskerfis, í deilum fyrirtækja og neytenda svo og í málum er varða ýmist kynferðis-, kynþátta- eða þjóðfræðilegar deilur.¹³ Sáttamiðlun hefur einnig þó nokkuð mikið verið beitt fyrir unga brotamenn og hafa verkefni í dönskum skólum verið sett á sem miða að því að koma á sáttafundum með geranda og þolanda. Sáttamiðlun í einkamálum hefur lengi verið beitt í afar fjölbreyttum málaflokkum og mismunandi eftir löndum hvaða skorður eru settar, ef þá einhverjar.

---

¹³ Henry Brown & Arthur Marriott, *ADR Principles and Practice*, 2nd ed., (London: Sweet & Maxwell Limited, 2005)

3. Sáttamiðlun á Íslandi

Á Íslandi er sáttamiðlun skilgreind í Siðareglum lögmannna, ákvæði 1.1., sem „málsmeðferð þar sem sáttamaður að frumkvæði aðila leiðir ferlið og aðstoðar þá við að semja sjálfir um lausn á ágreiningi sínum.“ Slík málsmeðferð á sér ekki ýkja langa sögu hér á landi og erum við þó nokkuð á eftir nágrönum okkar á Norðurlöndum í þessu sambandi. Þekking á sáttamiðlun sem úrræði við afbrotum hefur þó farið vaxandi síðustu ár og málaflokkar þar sem henni er beitt verða fjölbreyttari. Sáttamiðlun hefur bæði verið beitt í einkamálum og í sakamálum en þó í mismiklum mæli. Hér á eftir verður farið yfir helstu sáttamiðlunarverkefnin sem sett hafa verið á laggirnar hér á landi og stofnun félags um sáttamiðlun. Fyrst verður þó hugmyndafræðin rakin í stuttu máli og saga sáttamiðlunar á Íslandi rakin.

3.1. Viðurlagakerfið á Íslandi

Í almennu hegningarlögunum nr. 19/1940 (hér eftir alm. hgl.) segir í 1. mgr. 1. gr. „Eigi skal refsa manni, nema hann hafi gerst sekur um háttsemi, sem refsing er lögð við í lögum, eða má öldungis jafna til hegðunar, sem þar er afbrot talin.“ Engin ein skilgreining er til um það hvað flokkist undir afbrot hverju sinni. Hugtakið tekur breytingum með þróun í samféluginu og það sem taldist til afbrota áður fyrr á ekki endilega við í dag. Í því sambandi má nefna sifskapar- og skírlífsbrot eins og hneykslanlega sambúð. Þá er einnig ýmist refsivert í samfélagi okkar í dag sem ekki taldist refsivert hér áður fyrr og má þá nefna brot gegn börnum og brot gegn friðhelgi einkalífsins. Þó hafa ákveðin brot ávallt verið talin til afbrota hér á landi og refsiverð eftir því og eru það brot á borð við manndráp, rán og þjófnað.¹⁴ Eins og segir í 1. mgr. 1. gr. alm. hgl. liggur refsing við ákveðinni háttsemi. Hvernig sú refsing er framkvæmd er þó æði misjafnt en skilgreina má hugtakið á þann eftirfarandi hátt: „Refsing er ein tegund viðurlaga, sem ríkisvald beitir þann, sem sekur hefur reynst um refsivert brot. Hún felur í sér vanþóknun eða fordæmingu samfélagsins og er til

---

¹⁴ Jónatan Þórmundsson, *Afbrot og refsíabyrgð I*, (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1999) bls. 15

bess fallin að valda dómbola þjáningu eða óþægindum.¹⁵ Á Íslandi hefur tíðkast viðurlagakerfi sem byggist á refsingu brotamanns. Brotamaðurinn þarf að vera fundinn sekur um afbrot fyrir dómi. Afbrot eru þau réttarbrot er refsing er lögð við í settum lögum. Viðurlagakerfi þetta er tvíþætt og skiptist í eiginlegar refsingar og önnur refsikennd viðurlög. Eiginlegar refsingar má flokka í tvennt; refsivist og fésektir. Þá má enn skipta refsivist í two flokka; fangelsi og varðhald.¹⁶

Hugmyndin á bak við viðurlagakerfið er að brotamaðurinn hafi brotið gegn settum lögum og eigi að gjalda fyrir það. Leiðarljósið var sumsé afbrotið sjálft og refsingin ákvörðuð með hliðsjón af því er talist gæti réttlátt og í samræmi við brotið. Viðurlagakerfið á Íslandi á sér langa sögu og hefur tekið miklum breytingum í aldanna rás. Í byrjun voru varnarsjónarmiðin afar rík svo og endurgjalds- og hefndarsjónarmið. Refsing brotaþola skyldi vera öðrum víti til varnaðar svo og að honum skyldi hefnast fyrir ranga breytni. Það sem hér hefur verið rakið á sér stoð í hinni svonefndu *klassísku stefnu* sem kennd hefur verið við Cesare Bonesana Beccaria.¹⁷ Þessi sjónarmið ríktu víða og gera eflaust enn á sumum stöðum. Má þar nefna að endurhæfing brotamannsins kom í stað hefndarsjónarmiða. Byggir það sjónarmið á hinni *pósítívu stefnu* sem kom með þá hugmyndafræði að hætta stafaði af brotamanninum og vernda þyrfti samfélagið fyrir honum og öðrum slíkum. Lögðu fylgismenn þessarar stefnu það til að betrumbæta þyrfti slíka menn í stað eiginlegrar refsingar. Í kjölfar þessa varð til hin svokallaða *meðferðarstefna* sem náði þó aldrei rótum á Íslandi. Það sem þó var gert hér á landi var að taka meira mið af brotamanninum sem einstaklingi og þörfum hans og þróuðust við það nýjar viðurlagategundir. Má þar helst nefna að lögfest voru ákvæði 64 og 65. gr. alm. hgl. sem tóku til ölvadra og drykkjusjúkra afbrotamanna. Þá tekur ákvæði 67. gr. alm. hgl. til síbrotamanna og 62. gr. sömu laga til brotamanna er haldnir eru andlegum annmörkum.¹⁸

Viðurlagakerfið á Íslandi er í sífeldri móton. Endurgjaldsréttvísin, eins og vikið var að hér að ofan, er rík í íslenska kerfinu en þó hafa viðurlög utan stofnana dómistólakerfisins farið vaxandi frá fyrri árum sem bendir í þá átt að

¹⁵ Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, (Reykjavík: Bókaútgáfa Orators, 1992) bls. 62-63

¹⁶ Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, bls. 18-20

¹⁷ Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, bls. 20

¹⁸ Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, bls. 22-26

umbótasjónarmið hafi orðið ofan á. Má þar nefna svokallaða skilorðsdóma, sbr. 57. - 61. gr. alm. hgl. Hafa þeir það hlutverk að veita brotamanni áminningu og aðhald en ekki eiginlega refsivist. Á því í raun að veita honum brautargengi aftur út í lífið og halda réttri stefnu. Hugmyndin er í raun betri en framkvæmdin því ekkert eiginlegt eftirlit er með brotamanninum. Þá er til úrræði sem nefnt hefur verið skilorðsbundin ákærufrestun og styðst við 56. gr. alm. hgl. Hugmyndin á bak við það ákvæði er að nota það fyrst og fremst fyrir ungmenni á aldrinum 15-21 árs og vegna brota á borð við þjófnað, nytjastuld og skjalafals. Miða þessi úrræði að því að eiginleg fangelsisvist sé í raun ekki alltaf besti kosturinn og er sérstaklega reynt að ná til yngri brotamanna með því að veita þeim hið síðastnefnda úrræði.¹⁹ Þá eru einnig til úrræði utan refsivörslukerfisins. Hafa þau úrræði það að markmiði „að draga almennt úr refsivist og annarri frjálsræðissviptingu, að fresta og hugsanlega afstýra kynnum ungmenna úr úrræðum refsivörslukerfisins, sem til þessu eru fallin að festa ungmennin í ólöglegu hegðunarmynstri [...] og að taka upp skilvirkari úrræði en hin hefðbundna viðurlög, sem ofhlaðið refsivörslukerfi hefur yfir að ráða.“²⁰ Hafa þessi úrræði helst leyst af hólmi skilorðsdóma eða fésektir og eru einnig takmörkuð við ákveðna hópa samfélagsins, t.d. ungmenni. Eru þetta úrræði á borð við sáttamiðlun, bóttagreiðslur, samningsbundna meðferð svo og einkaréttarleg úrræði í stað refsivörslu.²¹ Slík úrræði virðast verða eftirsóttari nú á tímum og vitundarvakning virðist hafa orðið á því hverju uppbyggingarstefnan virðist geta skilað varðandi bætta stöðu bæði geranda og þolanda.

3.2. Saga Sáttar

Sátt – félag um sáttamiðlun var stofnað þann 22. nóvember 2005. Stofnfélagar voru 20 einstaklingar, úr ýmsum starfsgreinum, sem áttu það sameiginlegt að aðstoða fólk við lausn ágreiningsmála. Þeir töldu þörf á slíku félagi og að hafa þyrfti fleiri úrræði til að bjóða deiluaðilum en hinar hefðbundnu leiðir sem farnar eru í hinum ýmsu félagsmálastofnunum og fyrir dólmstólum. Kveikjan að féluginu varð í raun til þegar tíu aðilar frá Íslandi sóttu ráðstefnu á árinu 2004, sem haldin var á vegum Nordisk

¹⁹ Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, bls. 47-49

²⁰ Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, bls. 55

²¹ Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, bls. 55-60

Forum for Megling og Konflikthåndtering í Svíþjóð. Þegar heim var komið fluttu þessir túi einstaklingar, sem ýmist voru félagsráðgjafar eða lögfræðingar, erindið áfram til samstarfsmanna og annarra sérfræðinga og fengu bæði stuðning og áhuga Norskur héraðsdómari, Knut Petterson, sem einnig hafði verið á ráðstefnunni, kom hingað til lands snemma árs 2005 og setti sig í samband við þann hót Íslendinga er hann hafði hitt þar. Hvatti hann þá eindregið áfram í að koma sáttamiðlun á framfæri hér á landi og nýta sér reynslu hinna Norðurlandaþjóðanna í sáttamiðlun. Knut Petterson er starfandi sáttamaður við héraðsdómstólinn í Oslo, við sáttamiðlun í einkamálum fyrir dómi og í minniháttar sakamálum þar sem gerendur eru ungt fólk. Í heimsókn sinni hélt hann einnig erindi á fundi sem þáverandi lögreglustjóri í Reykjavík, boðaði til og kynnti þar stefnu Norðmanna í sáttamiðlun, reynslu þeirra og framkvæmd.²²

Í kjölfar alls þessa hittust nokkrir áhugasamir einstaklingar síðla árs 2005 þar sem félagið Sátt var formlega stofnað. Voru lög félagsins samþykkt á sama fundi og eru þau svohljóðandi:

„1. gr.

Fagfélag sáttamanna

Félagið heitir Sátt og markmiðið er að það verði fagfélag sáttamanna. Lögheimili félagsins og varnarþing er í Reykjavík.

2. gr.

Skilgreiningar

Sáttamiðlun er lausnamiðuð sáttaukleitun í ágreiningsmálum milli einstaklinga, eins eða fleiri, milli einstaklinga og lögaðila eða milli lögaðila. Sáttamaður er óhlutdrægur þriðji maður, sem aðstoðar þá sem vilja þannig freista þess [að] leysa ágreining sín í milli.

Með orðinu sáttamiðlun er átt við það sem nefnt er mediation, mekling, rettsmekling eða mægling á erlendum málum.

3. gr.

Félagsaðild

Við stofnun er félagið samtök fagfólks, sem vill vinna að framgangi sáttamiðlunar við lausn á ágreiningsmálum á Íslandi. Markmið félagsins er að vinna að skipulagningu viðurkennds náms hérlendis í sáttamiðlun, sem veitir réttindi til að

---

²² Sátt – félag um sáttamiðlun, sótt af: <http://www.satt.is/> (03.03.09)

vera sáttamaður vegna ágreinings sem risinn er eða er til meðferðar fyrir dómistórum, stjórnvöldum og á öðrum vettvangi.

Félagar í Sátt skulu hafa lokið viðurkenndu háskólaprófi.
Félagsmenn skulu fylgja alþjóðlegum siðareglum sáttamanna.

4. gr.

Tilgangur

Tilgangur félagsins er að vera sameiginlegur vettvangur þeirra sem vilja stunda sáttamiðlun og afla sér menntunar á því sviði og stuðla að því að slík menntun bjóðist hér á landi.

Félagið skal m.a.:

vinna að skilgreiningu á starfssviði sáttamanna,
stuðla að því, að komið verði á viðurkenndu námi í sáttamiðlun hér á landi
sambærilegu viðbótarnámi fagfólks í Evrópu,
stuðla að því að sáttamiðlun verði viðurkenndur valkostur við aðrar leiðir til að leysa ágreining í samfélaginu,
vera vettvangur endurmenntunar, fræðslu og upplýsinga um sáttamiðlun fyrir félaga og aðra sem áhuga hafa á viðfangsefninu,
mynda tengsl við sambærileg félög í öðrum löndum,
vinna að framgangi sáttamiðlunar eftir því sem stjórn félagsins ákveður hverju sinni.

5. gr.

Stjórn

Stjórn félagsins skal kosin á aðalfundi félagsins til tveggja ára í senn. Stjórnina skipa sex félagsmenn. Formaður skal kosinn sérstakri kosningu en aðrir stjórnarmenn skulu skipta með sér verkum varafórmanns, ritara, gjaldkera og tveir meðstjórnendur. Þá skulu á aðalfundi kosnir tveir skoðunarmenn.

6. gr.

Aðalfundur

Aðalfundur skal haldinn á fyrsta ársfjórðungi ár hvert. Á aðalfundi skal fjallað um skýrslu stjórnar, fjárhagsmál félagsins, lagabreytingar og önnur mál löglega upp borin og ákveða árgjöld félagsmanna. Tillögur um lagabreytingar skulu berast stjórn félagsins minnst tveimur mánuðum fyrir aðalfund.

Boða skal til aðalfundar með dagskrá bréflega eða með netpósti með fjögurra vikna fyrirvara. Lagabreytingatillögur fylgi fundarboði. Félagsmenn sem ekki hafa greitt félagsgjöld hafa ekki kosningarétt á aðalfundi félagsins. Reikningsár félagsins er almanaksárið.

7. gr.

Pátttökugjöld

Heimilt er að krefja utanfélagsmenn og þá félaga sem ekki hafa greitt félagsgjöld

um hærri þáttökugjöld á ráðstefnur, námskeið og aðra dagskrá á vegum félagsins en skuldlausa félagsmenn. Félagsmenn sem ekki hafa greitt félagsgjöld í tvö ár samfleytt falla af félagaskrá að undangenginni tilkynningu.

8. gr.

Gildistaka

Lög þessi öðlast gildi á stofnfundi félagsins sem boðað hefur verið til með lögmætum hætti.

9. gr.

Slit félagsins

Verði uppi óskir um að leggja Sátt niður, þarf sú tillaga samþykki 2/3 atkvæðisbærra fundarmanna á tveimur aðalfundum, og skal á þeim fundum taka ákvörðun um ráðstöfun á eignum félagsins.

Félagsmenn eiga ekki tilkall til eigna félagsins.“

Félagið hefur frá stofnun verið með ýmis konar námskeið og var það fyrsta haldið þann 3. febrúar 2006 þar sem hin danska Pia Deleuran, lögmaður og sáttamaður, hélt afar fjölmennt námskeið um sáttamiðlun. Fræðimenn af hinum ýmsu sviðum, s.s. héraðsdómarar, félagsráðgjafar, lögmenn, lögfræðingar, sálfræðingar og prestar, sóttu námskeiðið sem þótti takast með eindæmum vel til. Þá hafa verið haldin tvö önnur námskeið, á árunum 2007 og 2008, um sáttamiðlun og hafa alls 36 sáttamenn útskrifast af þeim námskeiðum. Eru það þverfagleg námskeið sem byggja á þremur grunnþáttum. Í fyrsta lagi byggja þau á niðurstöðum rannsókna, í öðru lagi eru þau alþjóðleg en í þriðja lagi er sérstakt tillit tekið til séríslenskra aðstæðna. Pia Deleuran sá um að skipuleggja bæði námskeiðin enda hefur hún mikla reynslu á því sviði þar sem hún hefur kennt á samskonar námskeiðum í Danmörku sem danskir dómarar og lögmenn sækja ætli þeir sér að starfa við sáttamiðlun.²³

3.3. Hringsskýrslan

Árið 2001 tóku Fjölskyldubjónustan í Grafarvogi, Miðgarður, og Lögreglan í Reykjavík tóku höndum saman og réðust í verkefni um nýjar leiðir í afbrotamálum barna, sem fékk nafnið Hringur. Verkefnið var til eins árs og gekk út á það að leiða

---

²³ Sátt – félag um sáttamiðlun, sótt af: http://www.satt.is/?b=namsk_skalholti (04.02.09)

saman gerendur og þolendur. Var í verkefni þessu notast við hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi sem og uppbyggingarstefnunnar.

Í skýrslu, sem gefin var út að verkefninu loknu í nóvember 2002, kemur fram að markmið Hrings í þessu tilraunaverkefni væri að gefa barni, er framið hafi afbrot, tækifæri til þess að læra af reynslu sinni. Barninu, er afbrotið framdi, gafst kostur á því að velja leið til þess að bæta fyrir hegðun sína og misgjörðir á uppbyggilegan hátt og með aðstoð samfélagsins. Til að það sé hægt verður að koma til samvinna milli geranda, þolanda sem og samfélagsins. Þolandinn fái þarna tækifæri til að endurheimta sjálfsvirðingu sína þar sem hann getur tjáð sig um sínar skoðanir og þarfir. Þá getur hann haft greiðan aðgang að upplýsingum um meðferð máls, sem og að koma með tillögur til stuðnings geranda ef svo ber undir. Þá kemur fram í skýrslunni að þolendur afbrotanna voru ánægðir með verkefnið og því sem það náði fram.²⁴

Þau brot sem tekin voru fyrir í tilraunaverkefninu voru einna helst skemmdarverk og þjófnaðir. Voru þessir flokkar afbrota valdir þar sem þeir höfðu verið algengastir hjá aldurshópnum sem um ræðir, þ.e. undir fimmtán ára aldrí. Megináherslan var á aldurshópinn 13-15 ára þar sem reynslan sýndi aðstandendum verkefnisins það að vinna í Hring hentaði síður yngri börnum.²⁵

Velja þurfti mál sem tekin voru fyrir í Hring. Þegar löggreglan í Grafarvogi fékk mál inn til sín sem uppfyllti skilyrði Hringsins var viðkomandi kynntur sá valkostur að taka þátt í sáttafeelinu. Þá þurfti að fylla út umsókn sem sérstakur stýrihópur mat. Samþykkti hópurinn umsóknina skipaði hann ákveðinn ábyrgðarmann sem tók við málín. Ferill málsins var sað að fyrst var haldinn upphafsfundur þar sem farið var yfir stöðu mála og framhaldið skipulagt. Á þann fund mættu, ásamt ábyrgðarmanni, gerandi og forráðamenn hans, þolandi sem og fulltrúi samfélagsins sem valinn var hverju sinni eftir eðli brotanna. Síðan var haldinn markmiðsfundur þar sem öllum var gert kleift að koma sínum sjónarmiðum á framfæri. Gerandi setti sér þarna markmið sem hann skyldi vinna að. Þá var gerandi einnig tengdur við ákveðinn utanaðkomandi aðila sem hélt utan um þá vinnu er hann hafði sett sér. Ef þörf var á var haldinn svokallaður vinnufundur. Var það ýmist til að meta framgang vinnunnar

---

²⁴ Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir

²⁵ Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir

eða veita geranda ákveðinn stuðning og aðhald. Að vinnunni lokinni veitti tengillinn geranda umsögn sem send var til ábyrgðarmanns. Að lokum var haldinn lokafundur með öllum viðkomandi þar sem starfið var metið.²⁶

Heildarfjöldi lögregluskyrslna vegna barna á aldrinum 7-15 ára á því tímabili er verkefnið stóð yfir voru alls 215 skýrslur. Þar af voru 80 vegna þjófnaða, 44 vegna eignarspjalla og 91 vegna annarra brota. Þau 124 mál, bæði eignarspjöll og þjófnaður, vörðuðu alls 112 börn. Var boðið upp á Hring í 38 málum af þeim, þar sem þá reyndust um að ræða annað eða þriðja brot einstaklings eða ef þjófnaður nam hærri fjárhæð en 2.000 kr. Alls luku 17 börn starfi innan Hringsins og í niðurstöðum Hringsskyrslunnar kemur fram að almenn ánægja hafi ríkt meðal þátttakenda um.²⁷ Niðurstöður báru með sér að mikill munur var á líðan bæði gerenda og þolenda fyrir og eftir starf í Hring. Alls fylltu 14 aðilar út tiltekið matsblað, bæði fyrir og eftir starfið, þar sem þeir voru m.a. beðnir um að lýsa líðan sinni með því að merkja við ákveðin lýsingarorð. Þau lýsingarorð sem oftast voru valin af gerendum fyrir starfið voru skömm, sektarkennd, óöryggi, pirringur og stress. Á matsblaðinu er gerendur fylltu út eftir starf í Hring hafði þessum tilfinningum fækkað og í staðinn lýstu þeir líðan sinni með lýsingarorðum á borð við þakklæti, gleði og að þeir hafi fundið fyrir stuðningi.²⁸ Þá virtist könnunin gefa það til kynna að vinna með barni í slíku starfi skilaði sér til nánasta umhverfis og þá helst til félagahóps viðkomandi. Engir tölfræðilegir útreikningar liggja fyrir um það hversu mikil áhrif starfið hafði á gerandann með tilliti til áframhaldandi brotahegðunar, þ.e. hvort þátttaka í verkefninu hafði hamlandi áhrif. Ekki er því hægt að alhæfa út frá verkefninu hvort gerandi sem tók þátt í starfinu sé minna líklegur til að fremja slíkt brot aftur heldur en gerandi sem ekki tók þátt í starfi Hrings.²⁹

3.4. Tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum

Árið 2006 hófst tilraunaverkefni í sáttamiðlun í opinberum málum á vegum Dómsmálaráðuneytisins. Verkefnið var til tveggja ára og lauk því árið 2008. Ráðist

²⁶ Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir

²⁷ Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir

²⁸ Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir

²⁹ Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir

var í verkefnið eftir þó nokkurn undirbúning í ráðuneytinu og þ.á.m. eftir að skýrsla um tilraunaverkefnið Hringinn kom út árið 2002. Nefnd á vegum Dómsmálaráðuneytisins taldi að sáttamiðlun væri vænlegur kostur er litið væri til ungra afbrotamanna, þá einkum á aldrinum 15-21 árs, og þá í ljósi þess að úrræði fyrir þann afbrotahóp eru afar takmörkuð. Með slíku úrræði sem sáttamiðlun er, vildi nefndin bregðast við brotum ungmenna á uppbyggilegan hátt. Vildi hún að ungmennin stæðu frammi fyrir afleiðingum gjörða sinna og öxluðu ábyrgð á þeim. Þá taldi nefndin að slíkt úrræði, sem sáttamiðlun er, myndi ná meiri skilvirkni og hagræði í réttarkerfinu. Er þessi hugsun að meginstefnu sú sama og býr að baki uppbyggilegri réttvísi, sem rakin var hér að framan.³⁰ Var skipuð sérleg nefnd sem ætlað var að hafa eftirlit með verkefninu, kynna það og gefa stöðuskýrslur til dómsmálaráðherra. Kom út stöðuskýrsla um verkefnið í desember 2007 og mun lokaskýrsla vera gefin út síðar á þessu ári.

Tilraunaverkefnið fór þannig fram að ákærandi, ýmist lögreglustjóri viðkomandi stöðvar eða löglærður fulltrúi, kannaði hvort sakarefnið uppfyllti þau skilyrði er ásett voru svo vísa mætti málínunum til sáttamiðlunar. Voru þessi skilyrði þau að sakarefnið varð að varða eftifarandi atriði almennra hegningarlaga; þjófnað (244. gr.), gripdeild (245. gr.), húsbrotr (231. gr.), hótun (233. gr.), eignarspjöll (257. gr.), minniháttar líkamsárás (217. gr.), nytjastuldur (259. gr.) eða minniháttar brot gegn valdstjórninni (106. gr.). Önnur skilyrði voru þau að ef málínun yrði ekki vísað áfram í sáttamiðlun þá yrði því annars lokið með skilorðsbundinni ákærufrestun eða ef ætla mætti að refsing við brotinu færi ekki fram úr sektum eða skilorðsbundnu fangelsi. Þá voru einnig sett þau skilyrði að gerandi hafi játað brot sitt og að málið hafi talist nægjanlega upplýst. Bæði gerandi og brotaþoli urðu að samþykkja að málið færi í sáttamiðlun og ef annar hvor málsaðili var undir 18 ára aldri átti lögráðamaður að samþykkja að málið hlyti þá meðferð.³¹

---

³⁰ Eftirlitsnefnd með tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum, „Tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum – stöðuskýrsla til dómsmálaráðherra.“ (2007) og Ríkissaksóknari, Fyrirmæli/leiðbeiningar ríkissaksóknara, RS:1/2008, sótt af: Fyrirmæli/leiðbeiningar ríkissaksóknara, RS:1/2008, sótt af:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2007\)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG HL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6 - RelatedDocuments](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2007)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG HL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6 - RelatedDocuments)

³¹ Eftirlitsnefnd með tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum

Sáttamiðlunin sem hér fór fram var byggð á erlendri fyrirmynnd sem kallast „*Real Justice*“, sem nánar verður vikið að hér að neðan og voru það löggreglumennirnir sjálfir sem voru sáttamenn. Fengu þeir ákveðið handrit sem þeir þurftu að fylgja á sáttafundunum auk þess sem sáttamiðlunin var í fyrirfram ákveðnu ferli, eins og síðar verður vikið að. Var þetta frábrugðið því sem tíðkaðist almennt á Norðurlöndunum, en þar voru það yfirleitt leikmenn í formi sjálfboðaliða sem voru sáttamenn á slíkum fundum. Í desember 2007 voru 15 löggreglumenn hjá löggreglustjóranum á höfuðborgarsvæðinu gerðir að sérstökum sáttamönnum, eftir að hafa hlotið þjálfun frá breskum og bandarískum leiðbeinendum. Önnur löggregluembætti víðs vegar um landið fengu síðar þjálfun í sáttamiðlun.³²

Eins og áður var vikið að var ákveðinn ferill settur af stað, sem öll mál fóru í þegar þeim hafði verið vísað í sáttamiðlun. Ferillinn var á þá leið að sá löggreglumaður er annaðist málum kannaði hvort það uppfyllti þau skilyrði sem áskilin voru svo hægt væri að vísa málum í sáttamiðlun. Ef svo reyndist vera sendi hann málið til ákæranda sem tók ákvörðun um hvort vísa bæri málínus til sáttamiðlunar. Ákvörðun þar um átti liggja fyrir innan 30 daga frá því að það barst löggreglu. Þá tók sáttamaður við ferlinu um hina eiginlegu sáttamiðlun. Sá hann um að koma á sáttafundum sem yfirleitt voru haldnir á viðkomandi löggreglustöð, en það var þó ekki einskorðað við þá staðsetningu. Átti meðferð þessari að ljúka innan þriggja vikna og ef sátt næðist þá átti sáttasamningur að vera undirritaður af aðilum. Tilkynnti brotaþoli ekki um vanefndir innan viku frá efndatíma samnings var litið svo á að hann hafi verið efndur og málið taldist lokið. Lögregla sendi þá málið til ákæranda sem lauk því formlega. Sáttamaður þurfti að staðfesta efndir og ákærandi féll frá saksókn. Grundvöllur þessarar niðurfellingar hefur breyst eftir tilkomu laga um meðferð sakamála nr. 88/2008. Áður var slík niðurfelling gerð á grundvelli f. liðar 2. mgr. 113. gr. laga um meðferð opinberra mála sem var svohljóðandi:

- „1. Falla má frá saksókn þegar beita má ákvæðum almennra hegningarlaga um frestun ákæru. Enn fremur fellur málsókn niður ef sakborningur gengst undir viðurlög skv. 115. gr., nema svo standi á sem þar segir í 6. mgr.
- 2. Einnig má falla frá saksókn þegar svo stendur á sem hér segir:
[...]
- f. ef sérstaklega stendur á og telja verður að almannahagsmunir krefjist ekki málshöfðunar.“

---

³² Eftirlitsnefnd með tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum

Í nýju sakamálalögunum, nr. 88, 2008, er kveðið á um niðurfellingu saksóknar í 146. gr. og myndi nú ákærandi falla frá saksókn á grundvelli b. liðar þeirrar greinar sem er svohljóðandi:

„Málsókn fellur niður ef sakborningur gengst undir eða honum eru ákveðin viðurlög skv. XXIII. kafla, sbr. þó 3. mgr. 148. gr. og 4. mgr. 149. gr.

Falla má frá saksókn með því að fresta ákæru skilorðsbundið samkvæmt almennum hegningarlögum.

Enn fremur má falla frá saksókn þegar svo stendur á sem hér segir:

[...]

b. ef sakborningur og brotaþoli hafa komist að samkomulagi og sakborningur hefur efnt það fyrir sitt leyti.“

Slík niðurstaða leiðir jafnframt til þess að brotið er ekki skráð á sakaskrá geranda.³³

Hafi tilkynning hins vegar ekki borist innan fjögurra vikna frá því að máli var vísað til sáttamiðlunar, fer það til afgreiðslu samkvæmt lögum um meðferð opinberra mála.

Nokkuð mismunandi framkvæmd var á verkefninu eftir löggregluumdæmum. Má þar nefna að lögreglan á höfuðborgarsvæðinu forgangsraðaði brotaflokkum sem til greina komu fyrir sáttameðferð. Þar fremst í flokki voru minniháttar líkamsárasir, skv. 1. mgr. 217. gr. alm. hgl., eignarspjöll skv. 1. mgr. 257. gr. laganna og ýmis þjófnaðarbrot sem féllu undir 244. gr. laganna. Var ástæðan sú að þessir málaflokkar eru þeir sem oftast rata inn á borð lögreglu þegar um er að ræða unga afbrotamenn. Önnur ástæða var sú að í mörgum tilvikum er um að ræða fyrsta brot hjá brotamanni og því telst sáttamiðlun afar hentugt úrræði. Því var vænst betri árangri í þessum tilvikum, heldur en ef dómstólaleiðin hefði verið farin Þó var þessi forgangsröðun löggreglunnar í Reykjavík ekki algild og gat lögreglan gripið til þess ráðs að höfða mál í stað þess að vísa því til sáttamiðlunar. Var það t.a.m. gert þegar þjófnaðarandlag var verulegt eða þegar skipulag verknaðarins og aðferðir gáfu tilefni til. Það sýndi sig þó í stöðuskýrslunni sem gefin var út um verkefnið, að forgangsverkefnin náðu fram að ganga þar sem riflega helmingur allra mála sem lögreglan á höfuðborgarsvæðinu hafði lokið með sáttameðferð reyndust vera líkamsárasarmál skv. 1. mgr. 217. gr. alm. hgl.³⁴

³³ Eftirlitsnefnd með tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum

³⁴ Eftirlitsnefnd með tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum

Í stöðuskýrslu nefndarinnar sem gefin var út í lok árs 2007, kom fram fjöldi þáttakenda í verkefninu, eða alls 92 einstaklingar. Þá eru með taldir brotamenn, brotaþolar og stuðningsaðilar. Langstærsti hluti þáttakenda var á aldrinum 15-18 ára, eða 29%. Þáttakendur í aldurshópnum 19-21 árs var hins vegar fámennastur, eða um 4%. Þáttakendur á aldrinum 22-30 ára voru 13% af heildarfjöldanum og einstaklingar á aldrinum 31-40 voru 17% af heildinni. Þá var næst stærsti hluti þáttakenda á aldrinum 41-50 ára eða um 24% og að lokum voru 12% þáttakenda 51 eða eldri. Ef einungis er horft á brotamenn, sem samtals voru 29, þá voru þeir flestir á aldrinum 15-18 ára eða 21 talsins. Á aldrinum 19-21 voru þeir 2, á aldrinum 22-30 ára voru þeir 3 og á aldrinum 31-40 ára voru þeir einnig 3 talsins. Þá kemur einnig fram í stöðuskýrslunni að ánægja hafi verið meðal þáttakenda með sáttafundina. Yfirgnæfandi hluti bæði brotamanna og brotaþola voru ánægðir með niðurstöðu fundarins. Þannig voru rúmlega 96% brotamanna sáttir eða mjög sáttir með niðurstöðuna, á meðan um 88% brotaþola sögðu það sama. Þá töldu allir þáttakendurnir að sáttasamningur sá er undirritaður var hafi verið sanngjarn að mestu eða öllu leyti. Í skýrslunni voru lagðar fram tillögur til úrbóta um það sem betur mætti fara í verkefninu. Þrátt fyrir að verkefnið hafi gefið góða raun voru ýmsir vankantar á ferlinu sem hömluðu því að ferli málanna gengi snurðulaust. Var þar fyrst nefnd skráning mála sem betur mætti fara. Lokaniðurstöður voru ekki alltaf skráður og tilkynning því ekki send til ákæranda um niðurfellingu saksóknar. Þá taldi nefndin að verkefnið hafi farið fremur hægt af stað, þótt það hafi verið eðlilegt vegna aðlögunartíma, en áleit að lögreglustjóraembættin þurfi að setja sér metnaðarfull markmið um málafjölda í sáttamiðlun svo vel gangi.³⁵

3.5. Nánar um lögreglumenn sem sáttamenn í sakamálum

Þáttaka lögreglumanna í uppbyggilegri réttvísí er tiltölulega ný af nálinni. Það að lögreglumenn starfi sem sáttamenn við sáttafundi var fyrst kynnt í Ástralíu árið 1992. Lögreglan í Wagga Wagga innleiddi þessa nýju úrlausn sakamála þegar þeir buðu upp á að brotamaður, ásamt fjölskyldu og vinum, hitti brotaþolann, sem einnig hafði fjölskyldu og vini einnig meðferðis og ræddu hugsanlegar úrlausnir málsins.

³⁵ Eftirlitsnefnd með tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum

Hefur þessi aðferð verið nefnd „Wagga módelið“.³⁶ Hafa aðrar þjóðir tekið upp álíka aðferðir við sáttamiðlun og má þar helst nefna Bandaríkin og Kanada. Í Bandaríkjunum starfa samtök er nefnast *Real Justice* sem sérhæfa sig í að þjálfa upp sáttamenn er stýra slíkum sáttafundum og eru lögreglumenn stór hluti þeirra er sækja slík námskeið.³⁷

Uppi hafa verið miklar efasemdir um kosti þess að hafa lögreglumenn sem sáttamenn. Paul McCold hefur skrifað grein, *Police-Facilitated Restorative Conferencing – what the data show*, þar sem hann hefur tekið saman helstu rök gegn því að lögreglumenn séu sáttamenn og vegið þau og metið.

Þau rök er hann nefnir í grein sinni eru meðal annars þau að bæði lögreglumennirnir og umhverfið geri það að verkum að þarfir þolandans séu ekki virtar og þeir hugsanlega beittir nauðung til að taka þátt í ferlinu. Önnur rök eru þau að ungum afbrotamönum gæti fundist þeim ógnað með lögreglumenn sem sáttamenn, að þeim finnist þeir ekki njóta nægilegs öryggis til að tala opinskátt um atburðinn og hugsanlega gangast við afbrotinu. Þá eru einnig uppi efasemdaraddir um það að lögreglumenn séu óhæfir þar sem þeir geti ekki verið hlutlausir aðilar vegna stöðu sinnar. Í grein sinni telur McCold ekki ástæðu til að efast um getu lögreglumanna á sáttafundum og því til stuðnings safnaði hann saman rannsóknum sem mældu viðhorf málsaðila til sáttamiðlanna. Þá hefur hann sjálfur gert rannsóknir á sáttafundum lögreglumanna. Athuganir á þeim leiddu í ljós að lögreglumenn eru afar vel fallnir til að sinna störfum sáttamanns með hliðsjón af þeim efasendum sem uppi eru. Helstu kostirnir sem hann nefnir eru meðal annars að lögreglumenn eru best til þess fallnir að finna mál sem vel eru til þess fallin að fara í sáttamiðlun. Er það að hluta til vegna þekkingar þeirra á réttarfarskerfinu sem geta þeirra er meiri til að meta hvort mál séu heppileg til sáttamiðlunar. Sjálfboðaliðar eða sérfræðingar utan dómskerfisins hafa ekki sömu þekkingu og getu til að meta hvaða mál eiga heima í slíku ferli. Þá komst McCold að því að þolendur kjósa frekar lögreglumenn þar sem þeim finnst þeir hliðhollari sér en brotanninum, fundir sem leiddir eru af lögreglumönum virðast vera teknir alvarlegar og litið á þá sem hluta af réttarkerfinu. Þá eru lögreglumenn líklegri til að ná árangri þar sem þeir gera meiri

---

³⁶ Paul McCold, *Police-Facilitated Restorative Conferencing – what the data show*, sótt af: <http://fp.enter.net/restorativepractices/policeconferencing.pdf> (20.03.09)

³⁷ Paul McCold

kröfur um árangur og sú kunnátta og færni sem sáttamönnum er nauðsynleg er yfirleitt það sem lögreglumenn búa þegar yfir vegna eðli starfs síns.³⁸

McCold segir í skýrslu sinni að einn stærsti munurinn á sáttafundum þar sem sáttamaðurinn er lögreglumaður en ekki almennur sáttamaður sé kostnaður sáttafundanna. Lögreglumenn geta stundað starf sitt sem sáttamenn á sínum vinnutíma og sem hluta af starfinu. Því er einungis aukalega sá kostnaður er kemur til við þjálfun lögreglumannanna í sáttamiðlun. Í tilraunaverkefni sem framkvæmt var í Betlehem, Pennsilvaníu, og fékk nafnið Betlehem tilraunin³⁹, kemur fram að kostnaður á hvern fund var um 60 dollarar.⁴⁰ Sáttamenn, aðrir en lögreglumenn, t.a.m. lögfræðingar eða sálfræðingar, þurfa lengri tíma til að kynna sér allar staðreyndir málsins og hafa hugsanlega ekki aðgang að öllum þeim gögnum er lögreglumenn hafa. Það kostar þá því meiri vinnu sem veldur hærri kostnaði við hvern og einn sáttafund.⁴¹ Auk þessa kostnaðar er hættan á því að gögn glatist eða komist í hendur á óviðkomandi aðilum þegar verið er að flytja málsgögn á milli staða.

Helsti kostnaðurinn sem til gæti komið þar sem lögreglumenn eru sáttamenn eru þau námskeið og ráðstefnur sem halda þarf, bæði til að þjálfa nýja sáttamenn sem og að ákveðin framþróun eigi sér stað. Sá kostnaður mun þó nýtast í hinu hefðbundna starfi lögreglumannsins þar sem, eins og áður segir, mikið reynir á slíka hæfni í starfinu.

Í tilraunaverkefninu um sáttamiðlun í opinberum málum sem hrundið var í framkvæmd hér á landi af lögreglustjóranum í Reykjavík voru sáttamennirnir starfandi lögreglumenn. Sú athugasemd kom fram, þegar á verkefninu stóð, að þegar um ofbeldisbrot gegn valdstjórninni sé að ræða, sem á undir 106. gr. almennra

---

³⁸ Paul McCold

³⁹ Betlehem tilraunin gekk út á það að taka unga afbrotamenn sem voru að fremja sitt fyrsta brot og setja þá ýmist í hið hefðbundna dómskerfi eða á sáttafundi með lögreglumönnum. Þátttaka í sáttamiðlun var valkvæð bæði fyrir brotamann og þolanda. Þeir brotamenn er luku sáttameðferðinni fengu ákæru á hendur sér fellda niður. Tilgangur þessarar tilraunar var að meta nothæfi uppbyggilegar réttvísí innan lögreglunnar í Bandaríkjunum, áhrif hennar á samfélagið og bera saman við sambærilegar upplýsingar um hina hefðbundnu dómstólaleið. Áhrif tilraunaverkefnisins voru mæld með könnunum sem þolendur, brotamenn, foreldrar brotamanns og lögreglumenn voru látnir taka. Einnig voru skoðaðar og bornar saman útkomur mála sem annars vegar fóru í sáttamiðlun og hinsvegar í gegnum hina hefðbundnu dómstólaleið. Sjá nánar í grein Paul McCold.

⁴⁰ Paul McCold

⁴¹ Paul McCold

hegningarlaga⁴², sé ekki ákjósanlegt að leysa málið með sáttamiðlun. Ástæða þess er sú að ekki er um að ræða brot gegn persónu, heldur valdstjórninni í sjálfu sér og því ekki við hæfi að viðkomandi löggreglumaður persónugeri slíka árás með því að sitja sáttamiðlun með brotamanninum. Töluverður áhugi er meðal löggreglumanna á sáttamiðlun sem úrræði í ákveðnum skilgreindum málategundum, enda þótt almennt sé ekki vilji til að stunda sáttamiðlun vegna brota gegn valdstjórninni.

3.6. Sáttamiðlun fyrir dómi í einkamálum

Dómsáttir eru ekki nýjar af nálinni hér á landi og þekkast víða um heim. Þannig er sáttamiðlun fyrir dómi stunduð t.a.m. á Norðurlöndunum og verður nánar vikið að því síðar. Í lögum um meðferð einkamála nr. 91/1991 fjallar XV. kafli sérstaklega um sáttir. Í 1. mgr. 106. gr. laganna segir að dómari skuli leita sátta ef aðilar fari með forræði á sakarefninu nema hann telji engar líkur á að slík tilraun beri árangur. Þá sjá dómarar ekki alltaf um sáttafundina, heldur getur hann vísað málinu til viðkomandi sýslumanns, ef báðir aðilar óska þess, sem tekur við sáttamiðluninni, sbr. 1. mgr. 107. gr. Ljúki málinu hjá sýslumanni með sátt, telst málinu lokið og dómari tekur það þá ekki aftur fyrir, sbr. 5. mgr. 107. gr. Hafa verið gerð drög að reglum um málsmeðferð við sáttamiðlun hjá sýslumanni sem enn hafa þó ekki tekið formlega gildi.⁴³ Er þetta hagkvæm lausn fyrir þá aðila er kjósa sáttamiðlun hjá sýslumanni þar sem hún er þeim að kostnaðarlausu.⁴⁴ Hversu mikla áherslu dómarar leggja á að ná slíkum sáttum er í raun einstaklingsbundið og fer eftir ýmsum þáttum, t.a.m. þekkingu dómara á sáttamiðlun og hugsanlega fyrri árangri.

---

⁴² 1. mgr. 106. gr. almennra hegningarlaga nr. 19/1940 kveður svo á um: „Hver, sem ræðst með ofbeldi eða hótunum um ofbeldi á opinberan starfsmann, þegar hann er að gegna skyldustarfi sínu eða út af því, og eins hver sá, sem á sama hátt leitast við að hindra framkvæmd slíks starfa eða neyða starfsmanninn til þess að framkvæma einhverja athöfn í embætti sínu eða sýslan, skal sæta ...1) fangelsi allt að 6 árum. [Ef brot samkvæmt þessari málsgrein beinist að opinberum starfsmanni, sem að lögum hefur heimild til líkamlegrar valdbeitingar, má beita fangelsi allt að 8 árum.]2) [Beita má sektum, ef brot er smáfellt.]3)“

⁴³ Sýslumaðurinn – vefur sýslumanna, Sýslumannafélag Íslands. Sótt af:
<http://www.syslumenn.is/allir/sattaumleitun/malsmedferdarreglur/>
(sótt 01.05.09)

⁴⁴ Sýslumaðurinn – vefur sýslumanna, Sýslumannafélag Íslands. Sótt af:
<http://www.syslumenn.is/allir/sattaumleitun/> (sótt 01.05.09)

Árið 2007 sendi Dómstólaráð frá sér tilkynningu nr. 2/2007 um sáttamiðlun fyrir dómi í einkamáli. Í tilkynningunni eru grundvallarreglurnar skráðar og í 1. gr. er tiltekið að héraðsdómari geti ákveðið að fram fari sáttamiðlun samkvæmt þeim reglum er þar fara á eftir. Þarf héraðsdómari að taka tillit til ýmissa þátta við ákvörðun sína. Líta skal til afstöðu málsaðila til sáttamiðlunar og hversu líklegt sé að sátt takist í málinu. Sáttamiðlun fer ekki fram gegn vilja málsaðila, sbr. 2. mgr. 1. gr. Eru þetta sömu skilyrði og höfð voru við ákvörðun um sáttameðferð í tilraunaverkefni löggregluembættanna. Í sátt fyrir dómi eru það þó eingöngu héraðsdómarar sem lokið hafa námskeiði sem leita sáttar sem sáttamiðlarar eins og fram kemur í 2. gr. Þá er í 3. gr. rakið hvernig sjálfir sáttafundirnir skulu haldnir og er þar tekið fram að ekki sé nauðsynlegt fyrir málsaðila að mæta með lögmanni. Sönnunarfærsla fer fram fyrir sáttamiðlara, nema gegn mótmælum annars hvors aðila. Í 2. mgr. 4. gr. er tekið fram að þagnarskylda sé um þau atriði er fram koma á sáttafundi. Náist ekki sátt fyrir dómi skal færa málið fyrir viðkomandi dómstól þar sem sáttafundir fóru fram. Ekki er sami dómarí sem stýrði sáttamiðlun og sem sér um málsmeðferð fyrir dómi, nema aðilar óski sérstaklega eftir því.⁴⁵

---

⁴⁵ Dómstólaráð, Tilkynning Dómstólaráðs nr.2/2007: *Sáttamiðlun fyrir dómi í einkamálum*, sótt af: http://domstolar.is/files/Tilk.nr.2%202007%20Sáttamiðlun%20fyrir%20dómi%20i%20%20einkamálum_1620823655.pdf

4. Sáttamiðlun á Norðurlöndum

Sáttamiðlun af ýmsum toga er að finna víðsvegar um Norðurlöndin og eru þau komin mun lengra í þróun þeirra mála en hér á landi. Stofnuð hafa verið ýmis konar ráð, nefndir og starfshópar sem ýmist starfa hver í sínu landi eða í samvinnu hvert við annað. Stofnað var sérstakt Norðurlandaráð um sáttamiðlun (*Nordisk Forum for Megling og Konflikthåndtering*) árið 1998. Starfar sáttaráð þetta með ýmis form sáttamiðlunar og lausn ágreiningsmála. Hugmyndin var sú að ráðið gæti verið samkomustaður aðila frá öllum Norðurlöndunum þar sem þeir myndu kynnast öðrum aðilum í sambærilegum stöðum og störfum, miðla reynslu sinni og þróa áfram ýmsar hugmyndir tengdar sáttamiðlun. Ráðið átti að efla samvinnu allra Norðurlandanna og með hliðsjón af því markmiði, heldur ráðið stórar ráðstefnur annað hvert ár.⁴⁶ Löndin hafa því starfað saman upp að vissu marki en þó nokkur munur er á framkvæmd sáttamiðlunar milli þeirra. Er það ekki síst vegna þess hve ólík réttarkerfin eru í raun og veru, svo og mismunandi áherslur á málaflokka sem vísað er til sáttamiðlunar. Hér á eftir verður rakin helstu verkefni í sáttamiðlun í Noregi, Danmörku, Svíþjóð og Finnlandi.

4.1. Sáttamiðlun í Noregi

Sú sáttameðferð sem norsku dómarrarnir kynntu fyrir Íslendingum er af öðrum toga en sáttamiðlun skv. XV. kafla einkamálalaga nr. 91/1991. Um er að ræða gjörólíka hugmynda- og aðferðarfræði við nálgun ágreiningsefnisins og úrlausn þess. Hugmyndafræðin byggir á því að deiluaðilar séu sérfræðingar um málið.⁴⁷ Sáttamiðlun fyrirfinnst í Noregi í mörgum formum en lítið er að finna um það ferli í lögum landsins. Það eru til að mynda þrjár leiðir færar í sáttamiðlun fyrir dómstólum og eru það sáttaráðið (*n. forliksråd*), sáttamiðlun fyrir hinum hefðbundnu dómstólum svo og réttarsátt (*n. rettsmekling*). Eru þessar þrjár leiðir færar þeim sem leita

⁴⁶ Nordisk Forum for Megling og Konflikthåndtering, umsjónarmaður: Margaret Teke. Sótt af: <http://www.n-f-m.org/omorg.asp?language=1> (02.05.09)

⁴⁷ Ingibjörg Bjarnadóttir, „Sáttamiðlun í einkamálum“ (2005) 3. tbl. 11. árg. *Lögmannablaðið* bls. 34

sáttamiðlunar í einkamálum og eru málaflokkarnir af ýmsum toga, t.d. ósætti vegna húsaleigusamnings og hjónaskilnaðir.⁴⁸ Verður nánar vikið að hverjum flokki fyrir sig hér að neðan og stuttlega farið yfir hlutverk þeirra. Sáttamiðlun í sakamálum er einnig mikið nýtt úrræði í Noregi og er Ágreiningsráðið (*n. Konfliktrådet*) helsti vettvangur slíks sáttaverils. Verður því farið nokkuð ýtarlega í verkefni þau sem ráðið hefur staðið frammi fyrir, m.a. verkefni er tengdist sáttamiðlun í alvarlegum ofbeldisglæpum.

4.1.1. Sáttamiðlun í lögum

Í Noregi eru ákvæði um sáttamiðlun í hinum ýmsu lagabálkum. Má þar meðal annars nefna lög sem sett voru 1991 um sáttamiðlun innan sveitarfelaganna (*e. Municipal Mediation Service Act 1991*) og ýmsar reglugerðir sem settar voru 1992. Ákvæði 71 gr. A-liðar og 72 gr. refsilaganna frá árinu 1998, (*Criminal Procedure Act 1998*) gefa ákærvaldinu vald til að vísa viðeigandi málum í sáttameðferð eða að láta allar aðgerðir niður falla gegn gerandanum. Þann 17. júní 2003 var lagt fram frumvarp á norska þinginu þar sem það var lagt til að sáttamiðlun yrði ekki lengur á höndum sveitastjórna, heldur yrði hún þjónusta sem ríkið byði upp á og yrði að fullu innleitt í dómskerfið. Kom þessi viðauki við lögum um sáttamiðlun (*e. Mediation Service Act*) þann 1. janúar 2004. Lagabálkur þessi tekur bæði til sáttameðferðar í einkaréttarlegum málum sem og opinberum málum. Sáttameðferð er beint bæði að eldri og yngri afbrotamönnum og er ætlað að hindra áframhaldandi afbrot. Í því skyni þykir sáttameðferð henta betur yngri afbrotamönnum og þó svo sakhaefisaldur í Noregi miðist við 15 ár þá geta afbrot einstaklinga undir þeim aldri verið færð í farveg sáttameðferðar. Ákærvaldið beinir afbrotamönnum yngri en 15 ára í sáttameðferð í stað hinna hefðbundnu viðurlaga. Þá getur sáttameðferð einnig verið í boði samhliða ýmis konar refsingum.⁴⁹

Ákærvaldið þarf að vera öruggt um að sá ákærði sé sekur svo og að málið sé hæft til sáttameðferðar. Brotamaðurinn þarf því að játa aðild sína svo hægt sé að fara með málið þá leið. Árið 1993 voru settar leiðandi reglur fyrir sáttameðferð og þar

---

⁴⁸ Vibeke Vindeløv, bls. 21

⁴⁹ David Miers and Jolien Willemse (eds.), *Mapping Restorative Justice. Developments in 25 European Countries*, (Belgium: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice v.z.w., 2004) bls. 99-100

kemur meðal annars fram að hin dæmigerðu mál sem hæf eru til sáttameðferðar séu minniháttar líkamsrásir, þjófnaður, skemmdarverk og bílþjófnaður. Báðir aðilar verða að samþykkja sáttameðferð og þeir verða einnig að vera sammála um staðreyndir málsins. Verður brotamaðurinn að gefa út yfirlýsingu þess efnis. Það er svo yfirleitt lögreglan eða ákærvaldið sem staðfestir samþykki aðilanna en í sumum tilfellum getur það þó verið aðilar Sáttamiðlunarþjónustunnar (*Mediation Service*) sem það gera. Árangursrík sáttameðferð, sem fylgt er eftir með framfylgd sáttasamnings, þýðir að engar aðrar formlegar aðgerðir verða teknar. Takist þetta þó ekki, þ.e. nái aðilar ekki sáttum eða brotamaður framfylgir ekki þeim sáttasamningi sem undirritaður var, þá er valdhöfum frjálst að halda áfram með málið í hinum venjubundna farvegi.⁵⁰

4.1.2. Sáttaráðið

Sáttamiðlun í einkamálum skal ávallt byrja í sáttaráði áður en málin fara fyrir dómstóla, en slíkt ráð fyrirfinnst í hverju umdæmi landsins. Þónokkrir málaflokkar eru hins vegar undanskildir, m.a. fjölskyldumál/sifjamál, húsaleigumál og uppsagnir á vinnumarkaði. Önnur mikilvæg undantekning er að meðferð sáttaráðs er ekki nauðsynleg ef báðir aðilar máls hafa lögmann og saksóknari telur það ekki þjóna neinum tilgangi að færa málið fyrir ráðið. Meginreglan er sú að sáttaráðið getur ekki tekið við málinu, ef báðir aðilar eru því mótfallnir, eða ef málið er of flókið viðureignar eða er vanreifað. Sáttamennirnir eru kosnir úr ráðinu til að sjá um sáttamiðlun, og venjulega eru þeir ekki löglærðir. Þess er heldur ekki krafist að þeir hafi sérþekkingu á því málefni sem fjallað er um í viðkomandi máli. Í lögum um sáttamiðlun og málsmeðferð fyrir dómstólum í einkamálum (*n. tvisteloven*) kemur fram í ákvæði § 7-2. hvað sáttamaður þurfi til að bera. Í 2. mgr. ákvæðisins er kveðið á um hæfi hans, þ.e. að hann eigi að vera óhlutdrægur og óháður málsaðilunum. Í 3. og 4. mgr. er þá einnig kveðið á um það að sáttamaðurinn geti beðið um aðstoðarmann og þá hvert hans hlutverk hans yrði í sáttaverlinu. Það er gengið út frá því að sáttamenn haldi fundi fyrir báða málsaðila í einu, en ekki hvorum um sig. Hún

---

⁵⁰ Vibeke Vindeløv, bls. 22

fer þá ávallt fram fyrir luktum dyrum. Þá hvílir þagnarskylda á þeim aðilum er vinna fyrir sáttaráðið.⁵¹

Sáttaráðið hefur mikla þýðingu þar sem um 90% einkamála afgreiðast þar. Hlutverk sáttaráðsins í lausnum á flóknari málum, þá einna helst málum tengdum viðskiptum, voru ekki tíð hér áður. Var það að hluta til vegna þess að fram til ársins 1993 höfðu málsaðilar ekki aðgang að sáttaráðinu. Eftir löggjöfina voru þau mál sem sáttaráðið fékk inn á borð til sínum sifellt þyngri í vöfum.⁵²

4.1.3. Sáttamiðlun fyrir dómstólum og réttarsátt

Þegar mál er fært inn á borð dómstólanna þá hafa þeir heimild til að sætta málsaðilana. Sú heimild er tiltekin í 99. gr. réttarfarslaganna. Nánari reglur um útfærslu sáttamiðlunar er þó að finna í lögum um sáttamiðlun og málsmeðferð fyrir dómstólum í einkamálum. Í 8. kafla laganna er farið yfir sáttamiðlun og sáttamiðlun fyrir almennum dómstólum. Í nokkrum málaflokkum eru einnig í gildi reglur um að sáttamiðlun sé skylda.

Réttarsátt í Noregi var lögileitt tilraunaverkefni við sex dómstóla sem hófst þann 1. janúar 1997 og átti að ljúka í lok árs 2002. Lagt var mat á tilraunaverkefnið í skýrslu frá Dómsmálaráðuneytinu sem gefin var út 15. mars 2001. Í skýrslugerðinni var lagt til að verkefnið yrði varanlegt og látið ná til landsins alls með fáum breytingum. Prufutíminn var þá lengdur og tilraunin færð til fleiri dómstóla. Eru nú alls 39 dómstólar sem bjóða upp á sáttameðferð, þar á meðal nokkrir af stærri dómstólum landsins þar sem sáttameðferð fer fram í yfir 50% einkamála. Reynsla eins stærsta dómstóls landsins sem tók þátt í tilraunaverkefninu sýnir að árið 2002 fór sáttamiðlun fram í 5. hverju einkamáli og náðust sáttir í 80% þeirra mála. Tilgangur tilraunaverkefnisins sem hrundið var af stað 1997 var að opna fyrir hraðari, ódýrari og þægilegri málsmeðferð.⁵³

Sáttamiðlunarferlið hefst þannig að dómarí leggur mat á það hvort bjóða eigi málsaðilum upp á réttarsátt. Ef báðir málsaðilar samþykkja þá er fundinn aðili sem er

---

⁵¹ Vibeke Vindeløv, bls. 22 og LOV-2005-06-17-90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven),

⁵² Vibeke Vindeløv, bls. 23

⁵³ Vibeke Vindeløv, bls. 25

í hlutverki sáttamanns. Getur það hvort heldur verið sami dóðari, annar dóðari við dóðstólinn eða utanaðkomandi aðili sem þekkingu hefur á réttarkerfinu. Í § 8-1. ákvæði laga um sáttamiðlun kemur fram að dóðstólinn skuli á hverju stigi málsins meta hvort hægt sé að leysa málið, að hluta til eða öllu leyti, með sáttamiðlun utan dóðstóla eða með réttarsátt, ef eðli málsins eða aðstæður mæla ekki gegn því. Í framhaldi af því kemur fram í § 8-2. ákvæði að sáttamiðlun eigi sér stað þegar dóðstóllinn leggur til, við þinghald eða á annan hátt, að reynt verði að komast að sameiginlegri niðurstöðu. Réttarsáttir fara fram utan reglubundins þinghalds og fyrir luktum dyrum, sbr. § 8-5(1) ákvæði. Þar kemur einnig fram að það sé sáttamiðlarinn sem ákveði framgang mála í samráði við málsaðila og hvort fundir verði haldnir með málsaðilum í einrúmi eða saman. Allir aðilar sem koma að réttarsáttinni eru bundnir þagnarskyldu, sbr. § 8-6. Í ákvæði § 8-7. er að lokum gerð grein fyrir því hvert framhaldið verði ef sátt næst ekki í ferlinu.⁵⁴

4.1.4. Ágreiningsráðið

Sáttamiðlun í sakamálum (*e. victim-offender mediation*) hófst í Noregi fyrir tilstuðlan norska fræðimannsins Nils Christie. Hann skrifaði áhrifa mikla grein sem birt var árið 1978 um ágreiningsefni aðila sem nokkurs konar eign og nefndist „*Conflict as property*“. Grunnhugmynd þessarar greinar er sú að deila milli aðila sé og eigi að vera þeirra, en ekki á höndum sérfræðinga á borð lögfræðinga eða sálfræðinga. Vildi Christie bjóða upp á annars konar úrræði þar sem valdið væri fært aftur til deiluaðila og þeim gert kleift að gera málin upp sín á milli. Á 8. og 9. áratugnum voru ýmiskonar úrræði skoðuð og var þáverandi dómsmálaráðherra afar áhugasamur um að finna úrræði sem gerðu deiluaðilum þetta kleift. Árið 1980 settu stjórnvöld á stofn verkefni til fimm ára (*e. Alternatives for prison for juveniles*) sem hafði það að leiðarljósi að leita annarra úrræða fyrir unga afbrotamenn á aldrinum 14-18⁵⁵ ára heldur en refsivist. Hluti af verkefninu var að setja af stað í einu bæjarfélagi sáttamiðlun bæði í sakamálum og einkamálum þar sem ungir afbrotamenn kæmu við sögu. Því verkefni lauk árið 1983 og bauð þá félagsmálaráðherra alls 435 bæjarfélögum í Noregi að taka þátt í áframhaldandi verkefni á þessu sviði. Alls settu 81 bæjarfélög slík verkefni á

⁵⁴ LOV-2005-06-17-90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven),

⁵⁵ Sakhæfisaldur afbrotamanna í Noregi var 14 ár allt fram til ársins 1991 þegar hann var færður til 15 ára eins og tíðkast í hinum Norðurlöndunum.

dagskrá á 9. áratugnum engin þeirra voru unnin eftir ákveðnu kerfi eða samhæfðu ferli. Það var svo ekki fyrr en í byrjun 10. áratugarins að mat var lagt á verkefnin þar sem helstu niðurstöður voru þær að afar fá mál voru færð til sáttamiðlunar, t.d. árið 1988 voru 266 málum vísað til sáttamiðlunar í þeim 81 bæjarfélögum sem buðu upp á slíka þjónustu og gera það um 3,6 mál á hvert bæjarfélag.⁵⁶

Í verkefnum þessum, sem unnin voru í svokölluðu ágreiningsráði, var val fyrir unga afbrotamenn á aldrinum 14-18 ára þar sem hún var kynnt sem annars konar úrræði en sektir og skilorðsbundnir dómar. Engin löggjöf hafði verið sett á heldur störfuðu bæjarfélögin eftir reglum sem settar voru af ríkissaksóknara (*e. Director General of Public Prosecution*). Fyrst árið 1991 voru sett lög um sáttamiðlunarþjónustu.

Í Noregi er ekki til sérstakt kerfi fyrir unga afbrotmann heldur eru þeir hluti af hinum hefðbundna dómskerfi. Þrátt fyrir það hefur sáttamiðlun í sakamálum haldist sem sérstakt úrræði fyrir slíka afbrotamenn og er í dag hluti af mögulegum úrræðum yfirvalda fyrir unga afbrotmenn. Sakamál slíkra afbrotmanna eru ýmist færð til sáttamiðlunar af ákærvaldinu strax á rannsóknarstigi, sum mál eru færð til sáttamiðlunar af félagsmálayfirvöldum þegar sáttamiðlunin er hluti af samfélagsþjónustu og að lokum getur málum verið vísað til sáttamiðlunar af dómstólum þegar slíkt meðferð er hluti af skilorðsbundnum dóm brotmanns.

Árið 2001 voru 11.888 einstaklingar á aldrinum 5-17 ára sakaðir um afbrot af einhverju tagi. Í aldurshópnum 18-24 ára voru einstaklingarnir 23.314. Samtals gerir þetta 35.202 einstaklinga sem sakaðir voru um brot á þessu ári í aldurshópnum 5-24 ára. Af þeim sakamálum sem skráð voru hjá lögreglu á árinu 2001 hjá öllum aldurshópum voru 5.520 málum vísað í sáttamiðlun og um helmingur þeirra brota eða 2.598 voru framin af einstaklingum undir sakhæfisaldri, þ.e. brotamenn voru 15 ára og yngri. Hin 2.922 málin skiptast þannig á milli aldurshópa að 2.069 brot voru framin af einstaklingum á aldrinum 15-17 ára, 700 af einstaklingum á aldrinum 18-24 og 153 brot voru framin af eldri einstaklingum. Sýna þessar tölur að sáttamiðlun er að langstærstum hluta notuð sem úrræði fyrir unga afbrotamenn. Voru þau brot sem vísað var til sáttamiðlunar að langstærstum hluta eignarspjöll og skemmdarverk (23%), búðarhnupl (21%) og ofbeldi (10%). Af þeim málum sem vísað var til

---

⁵⁶ Siri Kemény, „Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Norway“ í Anna Mestitz & Simona Ghetti *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe*, (New York: Springer, 2005) bls.101-114

sáttamiðlunar voru 4.500 tekin fyrir og þar af náðust sáttir með samningi í 91% tilvika og í 95% tilvika var sá samningur uppfylltur. Samningarnir kváðu á um mismunandi hluti þar sem t.d. 41% kváðu á um skaðabætur í formi peningagreiðslna, 21% um vinnu af einhverju tagi, 21% um einhvers konar samkomulag, 7% um skaðabætur og vinnuframlag og 10% kváðu á um annars konar bætur. Því er ljóst að sáttasamningar geta verið afar mismunandi eftir þörfum og vilja málsaðila.⁵⁷

Nákvæm skoðun á sáttakerfinu hefur aðeins farið fram að hluta, og var það gert árið 1990 og aftur árið 1996. Skýrslur sem liggja fyrir eftir þær skoðanir sýna að mjög hátt hlutfall þátttakenda var ánægt með sáttamiðlunina, þ.e. bæði ferlið sjálft sem og niðurstöðuna. Þrátt fyrir að ekki séu til neinar tölfræðilegar upplýsingar á lausu um það hvort áframhaldandi brotahneigð sé jafn mikil hjá þeim brotamönum sem farið hafa í sáttamiðlun og þeim sem málin fóru hina hefðbundnu dómstólaleið þá hafa óformlegar kannanir sýnt að þeir brotamenn sem fari í sáttamiðlun sýni minni síbrotahneigð en aðrir.⁵⁸

Árið 1991 voru sett lög um sáttamiðlun, eins og áður var komið inn á, og var þá tilraunaverkefnið um sáttamiðlunina í ágreiningsráði hvers bæjarfélags var gert landlægt og varanlegt. Í ráðinu eru ekki aðeins tekin fyrir sakamál, heldur einnig ákveðin einkamál. Ráðið stendur til boða fyrir gerendur á öllum aldri en notast þó fyrst og fremst af þeim er yngri eru.⁵⁹ Þá eru til sérstök lög um sáttamiðlun fyrir Ágreiningsráðinu og segir í fyrstu grein laganna, § 1, að ráðið hafi það hlutverk að ná fram sáttum í málum þar sem einn eða fleiri aðilar hafa valdið öðrum skaða, tjóni eða einhvers konar meiðslum. Í § 2 segir að hverju ágreiningsráði skuli vera stjórnað af einum og sama aðilanum, og í § 3 er kveðið á um að sáttamennirnir í ráðunum skuli vera tilnefndir af ákveðnum aðilum. Skilyrðin sem aðili þarf að uppfylla til að gerast sáttamaður er að hafa náð 18 ára aldri, vera áreiðanlegur, kjörgengur, ... skv. § 4. Eins og í öllum málum sem fara í sáttamiðlun verður að liggja fyrir samþykki aðilanna. Báðir aðilar verða því að samþykkja meðferð í Ágreiningsráðinu, svo og að vera sammála um hvert deiluefnið er. Þeir verða að mæta á fundi og mega hafa með sér

---

⁵⁷ Siri Kemény

⁵⁸ Siri Kemény

⁵⁹ 60% þeirra eru undir 17 ára aldri en 10% yfir 35 ára aldri. Sjá Vibeke Vindeløv, bls. 26

stuðningsaðila, annan en lögmann. Samkvæmt samningi málsaðilanna verður úrlausnin bindandi.⁶⁰

Ágreiningsráðið í Bergen í Noregi var með tilraunaverkefni á árunum 2001-2003 með sáttamiðlun í alvarlegum ofbeldis glæpum. Á þessum tíma voru 79 mál sem tekin voru út sem hugsanleg mál fyrir sáttamiðlun en aðeins í 10% tilvika féllust báðir aðilar á slíka meðferð. Það voru því of fá mál sem fóru í sáttameðferð svo hægt væri að alhæfa út frá niðurstöðunum. Þau mál hinsvegar sem fóru í sáttamiðlun voru afar alvarleg, t.d. var um að ræða líkamsmeiðingar sem leiddu til örorku, ofbeldisfullt rán og bankaráð þar sem þolendur urðu fyrir langvarandi sálrænum erfiðleikum. Í nokkrum málanna var um óbeina sáttafundi að ræða, þ.e. sáttamaðurinn hitti hvorn aðila fyrir sig eða ræddi við hann í gegnum síma. Í skýrslunni kom fram að slíkir óbeinir fundir gætu verið ákjósanlegir í vissum tilvikum og lyft þungum byrðum af öxlum bæði geranda og þolanda. Í slíkum málum verður sáttamaðurinn að hafa mikla þekkingu á meginreglum sáttamiðlunar, ásamt því að kynna sér vel sjálfan glæpinn og þekkja aðstæður og réttarstöðu þolandans. Þá skal sáttamaðurinn hafa mikla þekkingu á refsirétti, þó svo ekki sé gerð krafa um að hann sé sérfræðingur á því sviði.⁶¹

Árið 2002 voru 5154 mál tekin fyrir í þeim 39 ágreiningsráðum sem voru starfandi. Þar af voru 2980 einkamál og 2174 sakamál.⁶² Greinilegt er því að ágreiningsráðin eru mikið nýtt og þó nokkur fjölgun á málum sem vísað er til sáttamiðlunar á milli ára. Þá gefur sáttaverkefnið í Bergen það til kynna að ýmislegar útfærslur geta verið á sáttafeirlinu, eiginlegir sáttafundir eru ekki alltaf nauðsynlegir til að ná tilætluðum árangri heldur geta fjarfundir eða símtöl þjónað sama tilgangi.

4.2. Sáttamiðlun í Danmörku

Sáttamiðlun í Danmörku er vel þekkt í þjóðféluginu, ekki eingöngu innan dómkerfisins heldur á fjölmögum sviðum samfélagsins. Eins og í öðrum löndum hefur sáttamiðlun verið notuð bæði í einkamálum og opinberum málum. Það sem

---

⁶⁰ Siri Kemény

⁶¹ Dag Hareide, *Konfliktmegling – et nordisk perspektiv*, (Oslo: Spartacus Forlag, 2006) bls. 46-47

⁶² Vibeke Vindeløv, bls. 26

teljast verður þó nokkuð frábrugðið öðrum Norðurlöndum er það að sáttamiðlun hefur verið þó nokkuð notuð þar í kynferðisofbeldismálum. Þá var tilraunaverkefni um sáttamiðlun hrundið af stað í nokkrum grunnskólum landsins sem gaf góða raun. Verður nú nánar farið í hvert þessara sviða sáttamiðlunar.

4.2.1. Sáttamiðlun í einkamálum

Árið 2002 lagði dómsmálaráðherra Danmerkur til að það ætti að vera möguleiki fyrir borgarana að fá leyst úr sínum málum með hjálp sáttamiðlunar, eða svokallaðri dómsátt (*d. retsmægling*), þar sem málsaðilar snúa sér til dómstóiana með einkamál. Hugmyndin var að gefa borgurunum val um að fara aðra leið en hina eiginlegu dómstólaleið. Kom þetta því ekki til vegna sparnaðaraðgerða. Tilrauninni var hrint af stað í byrjun árs 2003 í fjórum umdæmum; Kaupmannahöfn, Hróarskeldu, Álaborg og Árhúsum. Framkvæmdin fór eftir norskri fyrirmynnd, en með þeirri breytingu að ekki aðeins dómarar gátu verið sáttamenn heldur einnig lögmenn. Í hverju umdæmi voru því þrír dómarar og þrír lögmenn sem störfuðu sem sáttamenn. Svo hægt væri að fara með mál í dómsátt þurfti að vera búið að höfða mál og sakborningur að vera búinn að afplána refsingu sína. Tilraunin var framkvæmd án nokkurra lagabreytinga. Slík lagabreyting verður þó nauðsynleg þar sem verkefni þetta skyldi verða varanlegt úrræði fyrir málsaðila.⁶³

4.2.2. Sáttamiðlunarverkefni í grunnskólum

Hva' har du gang i? var tilraunaverkefni í grunnskólum sem sett var af stað í átta sveitarfélögum víðsvegar um landið á árunum 2003-2005. Var þetta verkefni fyrir nema á aldrinum 12-15 ára sem unnið er í samráði við Félagsmálaráðuneytið, Forvarnarráðinu gegn afbrotum (*d. det Kriminal-præventive råd*) og sveitarfélögum. Tilgangur verkefnisins var að bjóða nemendum er lento í útistöðum að leysa mál sín í sáttamiðlun. Sáttamenn er sátu fundina voru ýmist félagsráðgjafar, kennrarar, uppeldisfræðingar, lögreglumenn eða aðrir sem venjulega

---

⁶³ Vibeke Vindeløv, bls. 21

eiga samskipti við ungt fólk á þessum aldri. Fengu þeir aðilar sjö daga námskeið um sáttamiðlun, og skólar, stofnanir og stjórnsýsla viðkomandi sveitarfélaga fengu einnig kynningu á því hvernig hægt væri að nýta sér sáttamennina í ferlinu. Voru alls 52 aðilar sem fengu þjálfun sáttamanna og sinntu þeir alls um 300 afar misjöfnum verkefnum á tilraunatímanum.⁶⁴ Af þeim voru 110 skráð sem eiginlegir sáttafundir. Flest málin sem komu inná borð sáttamanna snérust um ofbeldi, hótanir um ofbeldi eða einhvers konar erjur á milli aðila.

Þegar tilraunaverkefninu lauk árið 2005 var verkefnið metið innan hvers sveitarfélags og það síðan birt í heildarskýrslu um verkefnið sem kom út í byrjun árs 2006. Var það mat sveitarfélaganna að verkefnið hefði tekst vel til og aldurshópurinn hæfilegur með tilliti til þess að hægt væri að koma í veg fyrir áframhaldandi afbrotahegðun. Litið var á sáttamiðlun sem verkfæri til þess að halda ungmannunum frá skaðlegri hegðun ásamt því að styrkja þá trú að þau hafa vald yfir eigin lífi. Voru allir sáttamennirnir er þátt tóku í verkefninu sammála um það að sú meginregla að málsaðilar verða að fara sjálfviljugir inn í sáttameðferð sé einhver sú allra mikilvægasta og grundvöllur þess að hægt sé að tala um eiginlega sáttamiðlun.

Afar mismunandi var hversu mörg mál fóru í gegnum sáttamiðlun hjá hverju og einu sveitarfélagi, allt frá 2 til 35. Einnig var mismunandi milli sveitarfélaga hvernig sáttamiðlunin var útfærð, t.a.m. hversu langur tími var gefinn, hvort einhver eftirfylgni var á máli og þar fram eftir götunum. Það sem hinsvegar aðstandendum verkefnisins í hinum átta sveitarfélögum voru allir sammála um að það hefði haft áhrif og breytingar til hins betra.⁶⁵

4.2.3. Sáttamiðlun í sakamálum

Engin heilstæð löggjöf er til í Danmörku fyrir sáttamiðlun í sakamálum. Árið 1994 hófst tilraunaverkefni í nokkrum löggregluumdæmum Danmerkur. Þá bauðst geranda og þolanda sáttameðferð í minniháttar refsímulum. Tilraunin átti að fara fram í

⁶⁴ Det kriminal præventive råd, bæklingur um tilraunaverkefnið *Hva' har du gang i?* bls. 7-8. Sótt af: http://www.dkr.dk/ftp_files/WEBDOX/PDF/dkr_mat_100.pdf (02.05.08)

⁶⁵ Det kriminal præventive råd, stöðuskýrsla um verkfnið *Hva' har du gang i?* bls. 74-75 Sótt af: netfangið: http://www.dkr.dk/ftp_files/WEBDOX/PDF/dkr_mat_102.pdf (02.05.08)

svokölluðu ágreiningsráði (*d. konfliktråd*) og sáttameðferð átti að vera sem viðbót við refsingu. Verkefnið gekk ekki sem skildi og árið 1998 var sett af stað annað verkefni sem fékk mun betri viðtökur en það fyrra.⁶⁶ Lauk því verkefnið í desember árið 2003. Náði verkefnið til þriggja löggreglumdæma; Glostrup, Hróarskeldu og Ringsted. Var verkefninu beint að afbrotamönnum yfir sakhaefisaldir, þ.e. 15 ára og eldri, en þó var nokkrum málum vísað til sáttamiðlunar þar sem brotamaðurinn var yngri. Brotaflokkarnir sem náðu undir verkefnið voru eignarspjöll og ofbeldi. Það sem skilur þetta verkefni að öðrum slíkum verkefnum í Noregi er það að sáttamiðlun kom ekki í stað refsingar heldur sem viðauki. Brotamenn þurftu að afplána sína refsingu samkvæmt dómi. Dómara var þó heimilt að taka árangursríkri sáttameðferð með í reikninginn þegar refsing var ákveðin. Tilgangur verkefnisins var að fá brotamenn til að taka ábyrgð á gjörðum sínum og aftra þeim frá frekari afbrotum. Í júlí árið 2002 hafði löggreglan í þessum þremur umdæmum metið alls 1.432 mál hæf til sáttamiðlunar en í maí árið 2003 höfðu aðeins 173 þeirra mála var sáttamiðlun lokið. Árangur þeirra sáttafunda var nokkuð góður þegar horft er til þess að 70% mála enduðu með samkomulagi milli málsaðila þar sem brotamaður axlaði ábyrgð á gjörðum sínum með einhverjum hætti.⁶⁷

4.2.4. Sáttamiðlun í kynferðisofbeldismálum

Í Danmörku eru starfræktar sérstakar deildir á sjúkrahúsum víðsvegar um landið fyrir þolendur kynferðisglæpa og nefnast þessar deildir Neyðarmóttaka fyrir þolendur kynferðisglæpa. Eru þær nú átta talsins og fyrirfinnast í Ríkissjúkrahúsinu í Kaupmannahöfn og sjúkrahúsunum í Árósum, Óðinsvéum, Álaborg, Kolding, Bornholdm, Herning og Hillerød. Upphaf deildana má segja að hafi komið út frá tilraunaverkefninu um sáttamiðlun sem komið var á í Danmörku. Eins og áður var fjallað um féllu kynferðisglæpir ekki þar undir heldur eingöngu minniháttar glæpir. Því vantaði vettvang fyrir aðila annars konar glæpa og varð þá Neyðarmóttaka í sjúkrahúsum fyrir valinu. Tilgangur þess var ekki að ná fram fyrirgefningu eða sáttum milli aðila heldur að leiðréttu sem mest þeir máttu þann skaða sem orðinn var

⁶⁶ Vibeke Vindeløv, bls. 20

⁶⁷ David Miers and Jolien Willemse (eds.), bls. 43-44

með því að leyfa fórnarlambinu að ávarpa brotamanninn beint og hugsanlega fá hann til að taka ábyrgð á gjörðum sínum.⁶⁸

Það sem gerist er það að þegar kona kemur eða er flutt á Neyðarmóttökuna hefur hún val um að fá lækni sem og lögfræðilega aðstoð. Stendur þetta konunni til boða hvort sem hún hyggst kæra árásina eður ei. Ef konan þiggur sálfræðiaðstoð er samband hennar og brotamannsins sérstaklega skoðað og ef meðferðaraðilinn verður þess var að brotaþolin hafi í hyggju að hafa samband við brotamanninn eða að hjá því verði ekki komist vegna eðlis sambands þeirra, þá er henni vísað til þess aðila er heldur utan um sáttamiðlun í kynferðisafbrotum.⁶⁹ Margar þessara kvenna hafa ekki ákveðið næsta skref og því er þeim gert ljóst að kjósi þær að hafa samband við brotamanninn þá verði þeim veitt aðstoð við það.

Karin Sten Madsen segir í grein sinni, *Fra offer til handling*, að helstu ástæður þess að konur vilji hafa samband við brotamanninn, hvort sem er með bréfaskrifum eða eiginlegum sáttafundum, séu helst þær að konur vilji útskýringu á gjörðum þeirra. Þær vilji tækifæri á að segja sína hlið og segja frá hinum sársaukafullu afleiðingum sem verknaðurinn hafði í för með sér. Þá vilji þær staðfestingu á því hvað raunverulega gerðist, koma í veg fyrir að slíkt komi fyrir aftur, þær vilja finna aftur til öryggis og að lokum vilja þær ákveðin endalok á atburðinn.

Ferlið sem viðhaft er á Neyðarmóttökunni varðandi sáttamiðlun er um margt ólíkt því sem við á í annars konar málum. Undirbúningur þarf að vera mjög mikill og í raun ítarlegri en vegna annars konar brota. Ekkert má koma á óvart á sáttarfundinum sem kynni að valda öðrum hvorum málsaðilanum særindum eða meiri erfiðleikum. Eðli málsins og atvik brots þurfa að vera skýr báðum aðilum fyrir fundinn og málsaðilar sammála um að atburðurinn hafi átt sér stað. Þó svo brotmaðurinn játi sjaldnast á sig verknaðinn í raun og aldrei ef um er að ræða nauðgun, þá hafa þeir sýnt iðrun á verknaðinum og viðurkenna að þeir eigi sök á vanlíðan brotaþola.⁷⁰ Eiginlegir sáttasamningar eru þá ekki undirritaðir og engin skylda hvílir á brotamanninum eftir fundinn. Fundirnir sjálfir fara fram á hlutlausum stað og eru öll smáatriði varðandi komu og brottfarir á staðinn útfærð fyrir fundinn

⁶⁸ Centre for voldtægtsofre i Danmark, sótt af: <http://www.voldtaegt.dk> (14.04.09)

⁶⁹ Á Ríkissjúkrahúsínu er það Karin Sten Madsen er heldur utan um þau mál og er öllum konum sem hafa í hyggju að hafa samband við brotamann sinn vísað til hennar.

⁷⁰ Munnleg heimild; Karin Sten Madsen, ráðgjafi á Ríkissjúkrahúsínu í Kaupmannahöfn

sjálfan. Sáttamaðurinn leiðir fundinn og grípur inn í ef nauðsyn þykir. Að fundi loknum fara aðilar sína leiðina hvorir og ekki er gert ráð fyrir öðrum sáttafundi.⁷¹ Slíkir fundir eru þó ekki mjög margir hlutfallslega séð þar sem um 5-6 sáttafundir á ári eru haldnir á landinu öllu.⁷²

Þær konur sem kjósa að láta reyna á sáttamiðlun kæra ofbeldið ekki til lögreglu. Slíkt myndi leiða til þess að brotamaðurinn yrði síður líklegri til að vilja sitja slíkt ferli ef búið væri að kæra hann fyrir brotið.⁷³

4.3. Sáttamiðlun í Svíþjóð

Upphof sáttamiðlunar í Svíþjóð á upptök sín í verkefnum sem hrundið var af stað í tveimur borgum árið 1987. Annað verkefnanna var í umsjá löggreglunnar en hitt í umsjá félagasamtaka fyrir fyrrum fanga og aðstandanda þeirra. Nokkrum árum síðar, eða á 10. áratugnum, fóru fleiri verkefni af stað víðs vegar um landið í umsjá hvers bæjarfélags fyrir sig. Það var svo árið 1998 sem landssamtök sáttamiðlunar í Svíþjóð (s. *Svenska föreningen för medling*) voru stofnuð. Hlutverk þeirra var að þróa og miðla þekkingu og notkun sáttamiðlunar sem verkfæri í lausn deilumála. Helsta áhersla samtakanna hefur verið á sáttamiðlun í sakamálum og þá sérstaklega þegar um er að ræða unga afbrotamenn. Sama ár og samtökin voru stofnuð var sánska forvarnarráðinu gegn afbrotum (s. *Brottsforebyggande Rådet - BRÅ*) gert af stjórnvöldum að setja af stað verkefni þar sem sáttamiðlun skyldi notuð fyrir unga afbrotamenn, einkum á aldrinum 15-17 ára. Voru 32 mismunandi verkefnum hrint af stað um landið allt sem urðu til þess að um 400 mál fóru fyrir sáttamiðlun á fyrsta árinu.⁷⁴

Að tilraunatímanum loknum var unnið með niðurstöður verkefnisins en erfitt var þó að fá heildstætt mat á tilraunaverkefnið þar sem þau voru framkvæmd á afar mismunandi hátt, t.d. var breytilegt hvert markmið sáttamiðlunar væri, hvers kyns

⁷¹ Psykoterapeut Foreningen, „Fra offer til handling“, Karin Sten Madsen, sótt af: http://www.psykoterapeutforeningen.dk/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=216&Itemid=2&PHPSESSID=fd1e1cac74b251e35374956761eea373

⁷² Munnleg heimild; Karin Sten Madsen, ráðgjafi á Ríkissjúkrahúsínu í Kaupmannahöfn

⁷³ Munnleg heimild; Karin Sten Madsen, ráðgjafi á Ríkissjúkrahúsínu í Kaupmannahöfn

⁷⁴ Lottie Wahlin, „Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Norway“ í Anna Mestitz & Simona Ghetti *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe*, (New York: Springer, 2005) bls. 77-100

mál fengu að fara í sáttamiðlunina og annað slíkt. Var um helmingur þátttakenda á aldrinum 15-17 en fullorðnir afbrotamenn voru að mestu útilokaðir frá verkefninu. Þá komu félagsmálayfirvöld viðkomandi bæjarfélags við sögu í meirihluta verkefnanna en annars staðar voru verkefnin í höndum löggregluyfirvalda eða frjálsra félagasamtaka.⁷⁵

Stór hluti verkefnanna, sem voru hluti af hinu stóra tilraunaverkefni, héldu ekki áfram eftir að tilraunatímabilinu lauk. Var helsta ástæða þess að verkefnin voru ekki lengur fjármögnuð af stjórnvöldum. Það var þó mat þeirra sem að verkefninu stóðu að ef haldið yrði áfram með slík verkefni innan bæjarfélaga ættu þau að vera á höndum félagsmálayfirvalda á hverjum stað þar sem þau gætu veitt bestu aðstoðina hvað varðar þjálfun sáttamanna og þekkingu á þeim málum er fyrir sáttamiðlun kæmu. Þá mælti Forvarnarráðið gegn afbrotum með því að setja þyrfti ákvæði inn í lögin er varðaði unga afbrotamenn⁷⁶ varðandi sáttamiðlun sem gerði hana aðgengilegri og yrði í kjölfarið nýtt meira í stað hinnar hefðbundnu dómstólaleiðar.⁷⁷

Í kjölfar þessa mats á tilraunaverkefni vildu stjórnvöld rannsaka hvort setja ætti sérstök lög um sáttamiðlun. Skoðun á því leiddi í ljós að ekki þótti réttmætt að setja sérstök lög um sáttamiðlun þar sem hún væri viðurkennd sem sérstakt form viðurlaga í ljósi þess að slíkt ferli er ávallt valkvætt og byggist á vilja málsaðila. Leiddi þessi skoðun einnig í ljós fleiri möguleika sáttamiðlunar, t.a.m. að sáttamiðlun gæti verið eitt af skilyrðum fyrir því að fallið yrði frá ákæru eða þá að í þeim málum sem sáttamiðlun hafi þegar átt sér stað gæti hún verið tekin til skoðunar við ákvörðun refsingar.⁷⁸

Forvarnarráðið ályktaði í mati sínu um verkefnið að beina ætti sérstaklega sjónum sínum að aldurshópnum 15-17 ára en hvorki ætti að útiloka eldri né yngri afbrotamenn. Þá taldi ráðið að flest öll afbrot ættu að heyra undir sáttamiðlun, en þó ekki afbrot þar sem brotaþoli væri enginn og þegar um væri að ræða kynferðisafbrot. Ekki var þó ljóst hvort útiloka ætti kynferðisafbrot algjörlega frá sáttamiðlun ef málsaðilar óskuðu þátttöku í slíku ferli.⁷⁹

Þessi skoðun stjórnvalda varð til þess að sett voru lög um sáttamiðlun í

---

⁷⁵ Lottie Wahlin

⁷⁶ Er þar verið að vísa í lagabálkinn *Lag 1964:167 með särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare*

⁷⁷ Lottie Wahlin

⁷⁸ Lottie Wahlin

⁷⁹ Lottie Wahlin

sakamálum árið 2002⁸⁰ sem taka aðeins til sáttamiðlunar í sakamálum sem komið hefur verið á fót af stjórnvöldum eða bæjarfélögum. Þetta sama ár skipuðu stjórnvöld Forvarnarráðinu að vinna að framkvæmd sáttamiðlunar í sakamálum í gjörvallri Svíþjóð. Átti ráðið að hvetja til notkunar sáttamiðlunar með það að langtíma markmiði að sáttamiðlun yrði aðgengileg alls staðar á landinu. Setti það upp þrjú megin markmið; í fyrsta lagi að deila út þeim fjárstyrkjum er það fengi til að sinna verkefninu, í öðru lagi koma á fót námskeiðum í sáttamiðlun og í þriðja lagi setja upp ákveðið gæðaeftirlit og sjá til þess að aðferðarfræðin við sáttamiðlun þróaðist í takt við samfélagið.⁸¹

Upphaflega átti verkefnið aðeins að standa yfir í eitt ár en þegar því var að ljúka var aðstandendum ljóst að lengja yrði tímann um í það minnsta ár til viðbótar. Með því gat Forvarnarráðið sett sér langtíma markmið og hófst því vinna við ýmsar stærri stofnanir, t.d. Landssamband lögreglunnar og félög fyrir fórnarlömb ofbeldis. Settar voru á ráðstefnur og námskeið í skólum sem útskrifa lögreglumenn, lögmenn, félagsráðgjafa og aðra þá er hugsanlega gætu komið að sáttamiðlun, til að kynna hugmyndafræðina fyrir nemendum áður en að starfsferill þeirra hæfist.⁸²

Lögin um sáttamiðlun í sakamálum sem samþykkt voru árið 2002 eru í raun aðeins rammalög, þ.e. þau gefa ekki nákvæmar reglur um framkvæmd hennar. Þær meginreglur sem dregnar eru fram í lögnum eru svipaðar þeim sem koma fram í lögum bæði í Danmörku og Noregi. Samkvæmt lögnum er markmið sáttamiðlunar að gefa brotamanni kost á að sjá afleiðingar misgjörða sinna og gefa brotaþola tækifæri til að vinna úr atburðinum. Brotið þarf að hafa verið kært til lögreglu, brotamaður verður að játa verknað sinn og málsaðilar verða báðir að vera samþykkir sáttamiðlun. Málsaðilar mega ekki vera undir 12 ára aldri nema sérstakar ástæður liggi fyrir. Lögin kveða sérstaklega á um aldurshópinn 15-17 ára en þó er ekki kveðið á um nein aldurstakmörk í lögnum. Þá er ekki að finna í lögnum nein ákvæði um það hvers kyns mál skuli fara í sáttameðferð, en starfshópurinn er vann forvinnuna að lögnum gerði athugasemd við að hugsanlega væru nokkrir málaflokkar sem ekki fíllu vel að sáttamiðlun. Eru þetta málaflokkar á borð við kynferðisglæpi, heimilisofbeldi og fíkniefnabrot.⁸³

⁸⁰ Nefnast þau lög á sánsku *Lag 2002:445 om medling med anledning av brott*

⁸¹ Lottie Wahlin

⁸² Lottie Wahlin

⁸³ Lottie Wahlin

Í Svíþjóð er lögræðisaldurinn 18 ár og sakhæfisaldurinn 15 ár, rétt eins og er hér á landi. Því verður brotamönnum sem eru undir sakhæfisaldri ávallt vísað til félagsmálaþjónustunnar. Brotamenn sem eru á aldrinum 15-17 ára má því ekki refsa með fangelsisvist. Þó það geti komið fyrir í undantekningartilfellum. Þá eru einnig sérstakar reglur um brotamenn á aldrinum 18-21 ára en einungis má dæma þá til fangelsisvistar ef sérstakar ástæður liggja að baki. Ástæðan fyrir þessu er sú að rík sjónarmið eru uppi í Svíþjóð um að ungar afbrotamenn sem eru að fremja sinn fyrsta glæp séu betur settir í umsjá félagsmálaþjónustunnar heldur en að sitja í afplánun í fangelsi. Afleiðingar slíkrar dvalar geta haft afar slæm áhrif á hina ungu brotamenn og því er horft til annarra úrræða.⁸⁴

Frá því að Forvarnarráðið gegn afbrotum fór að dreifa fjárstyrkjum til sáttamiðlunar verkefna víðs vegar um landið hefur málum sem vísað hefur til sáttamiðlunar fjölgað. Ekki eru þó til nákvæmar tölur um slíkt þar sem engin ein stofnun sér um að halda utan um allar upplýsingar sem varða sáttamiðlanir í landinu, en Forvarnarráðið fær þó reglulega upplýsingar um þau verkefni sem hlutu styrki. Um helmingur þeirra sáttamiðlanna sem framkvæmdar voru á tilraunatímanum snérust um búðarhnopl eða skemmdarverk sem beindust að ákveðnum stöðum, t.d. verslunarmiðstöðum eða búðum. Eitt af hverjum tíu málum snérist um ofbeldi gegn öðrum aðilum og í um helmingi allra mála voru brotamenn á aldrinum 15-17 ára. Haldast þessar niðurstöður í hendur við niðurstöður samantektar um alla þá er sakfelldir voru í Svíþjóð á árinu 2003. Voru alls 113.752 manns sakfelldir fyrir afbrot í Svíþjóð á því ári og af þessum fjölda voru 12.305 á aldrinum 15-17 ára. Algengustu brotin hjá þessum aldurshóp voru búðarhnopl, þjófnaður, ólöglegur akstur og líkamsárasir.⁸⁵ Eru þessi algengustu mál því vel til þess fallin að fara í sáttamiðlun séu málساðilar því samþykkir.

Engar tölur eru um það að finna frá Forvarnarráðinu hversu mikið sparast með því að setja mál í sáttamiðlun í stað þess að fara með það hina hefðbundnu leið. Engar kannanir virðast hafa verið gerðar á áframhaldandi brotahegðun ungmennanna eftir sáttamiðlun annars vegar og sakfellingu dólmstóla hins vegar. Því er ekki hægt að áætla hversu mikið sparast fyrir samfélagið með því að velja frekar sáttamiðlun. Ávinningur fyrir samfélagið, annar en fjárhagslegur, er þó mikill ef sáttamiðlun skilar

---

⁸⁴ Lottie Wahlin

⁸⁵ Lottie Wahlin

tilætluðum árangri. Þá koma bæði brotamaður og brotaþoli betur undirbúin aftur út í samfélagið eftir að hafa unnið sig í gegnum afleiðingar verknaðarins með aðstoð sáttamiðlunar.⁸⁶

4.4. Sáttamiðlun í Finnlandi

Á 8. og 9. áratug síðustu aldar undirgekkst dómskerfi Finnlands miklar breytingar. Fræðimenn á hinum ýmsu sviðum gagnrýndu það kerfi er við lýði var og báru við að refsing væri ekki endanleg lausn gegn glæpum. Á tímabili var fjöldi fanga í Finnlandi jafn mikill og fangar allra annarra landa í Skandinavíu samanlagt. Ljóst var að endurhæfingarsjónarmið voru ekki við lýði og ekki komið til móts við raunverulegar þarfir brotamanna er sakfelldir hafa verið innan dómskerfisins. Þegar bæði dómsmálayfirvöld og meðlimir Lúthersku kirkjunnar í Finnlandi áttuðu sig á hversu staðan raunverulega var fór breytinga að verða vart. Höfðu þeir uppi hugmyndir um afnám hins úrelta kerfis og að innleiða þyrfti annars konar úrræði, t.d. sáttamiðlun í sakamálum á milli brotamanns og brotaþola. Í kjölfarið sóttu finnskir fræðimenn og áhugamenn um sáttamiðlun ráðstefnu sem haldin var í Noregi í lok 8. áratugarins. Nokkru áður hafði norski prófessorinn Nils Christie haldið fyrirlestur um ágreiningsefni aðila sem nokkurs konar eign og bar hann nafnið „*Conflict as property*“. Hélt hann því fram að dómskerfið hefði í raun stolið ágreiningnum af málsaðilum, og þyrfti að finna leið til að koma honum aftur til baka. Finnar tóku upp þessa hugmyndafræði og töldu að það að gefa málsaðilum færi á að leysa ágreining sinn sín á milli yrði afar áhrifaríkt og myndi leiða til árangursríkara dómskerfis.⁸⁷

Fyrsta sáttamiðlunar verkefninu var hrundið af stað í borginni Vantaa árið 1983 og var fjármagnað af borgaryfirvöldum og Háskóla Finnlands. Árið 2000 var gerð könnun um gjörvallt Finnland, þar sem bæjarfélögum voru sendar kannanir, og sem kom í ljós að ekkert eitt heildstætt form var til fyrir sáttamiðlun og bæjarfélög settu í raun sínar eigin reglur til að fara eftir. Algengt var að sáttamiðlun væri nýtt fyrir ungmenni innan félagsmálabjónustunnar eða þá að bæjarfélögini hafi gert samning við utan að komandi aðila um aðkeypta sáttamiðlunar þjónustu. Af þeim

⁸⁶ Lottie Wahlin

⁸⁷ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari, „Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Norway“ í Anna Mestitz & Simona Ghetti *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe*, (New York: Springer, 2005) bls. 115-136

bæjarfélögum er svöruðu könnunni voru 34 (7,5%) með sína eigin sáttamiðlunar skrifstofur og 14% gáfu til kynna að þau hefðu komið sáttamiðlun á með öðrum hætti. Var í þeim tilvikum yfirleitt sem bæjarstarfsmaður sá var tengiliður um sáttamiðlun og vísaði aðilum til sjálfstætt starfandi sáttamanns. Þá voru 35% bæjarfélaga sem svöruðu því til að engar ráðstafanir hefðu verið gerðar til að koma á sáttamiðlun milli aðila.⁸⁸ Varðandi tegund mála er fara fyrir sáttamiðlun var það hvert bæjarfélag fyrir sig sem ákvað slíkar reglur. Í sumum bæjarfélögum var aðal áherslan lögð á að fá unga afbrotamenn í sáttamiðlun á meðan í önnur settu engin slík aldurstakmörk. Þá var mikil áhersla lögð á mál er vörðuðu heimilisofbeldi í sumum bæjarfélögum meðan önnur vísuðu slíkum málum ekki í sáttamiðlun.⁸⁹

Árið 2002 komu stjórnvöld í Finnlandi á nefnd sem fékk nafnið Ráðgefandi sáttamiðlunarnefnd (*e. the Advisory Committee of Mediation*). Mælti sú nefnd fyrir um að setja ætti sérstök lög um sáttamiðlun í landinu. Skyldi þar koma fram að almenn framkvæmd á slíku ferli, ráðgjöf og stjórnun væri á höndum Félags- og heilbrigðismálaráðuneytisins. Bæjarskrifstofur hvers umdæmis skyldu sjá til þess að sáttamiðlun væri aðgengileg fyrir hvert bæjarfélag.⁹⁰

Saknæmisaldur einstaklinga er 15 ár og börn undir þeim aldri, er komast í kast við lögin, eru færð til barnaverndarnefndar félagsmálaþjónustunnar. Ungum afbrotamönnum í Finnlandi er skipt niður í two hópa eftir aldri þeirra. Annars vegar er vísað í afbrotamenn á aldrinum 15-17 ára sem „unga einstaklinga“ (*e. young persons*) og hins vegar í brotamenn á aldrinum 18-20 ára sem „unga brotamenn“ (*e. young offenders*). Eiga þessir tveir hópar bæði undir dómsmálakerfið svo og félagsmálaþjónustuna. Er meginreglan sú að hóparnir tveir hafa sérstaka stöðu innan dómsmálakerfisins miðað við eldri brotamenn, t.d. hafa þeir vægari viðurlög á borð við skilorðsbundinn dóum er kemur niður á styrti fangelsisvist, ef þá nokkurri. Þá eru til sérstök lög í refsilöggjöf Finna frá því á 5. áratuginum sem varða unga brotamenn og kveða m.a. á um refsistofnun fyrir unga afbrotamenn og leiðir þar sem brotamaðurinn er hvorki ákærður né dæmdur til refsingar. Þó hvergi sé kveðið sérstaklega á um sáttamiðlun má vel ímynda sér að sáttamiðlun ætti vel við sem

---

⁸⁸ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari og Guðfinna Jóhanna Guðmundsdóttir, „Sáttaumleitun á sviði refsiréttar,“ (2005) 3. tbl. 11.árg. *Lögmannablaðið*, bls. 37

⁸⁹ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

⁹⁰ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

úrræði þar sem hvorki er ákært né sakfellt.⁹¹

Árið 1997 voru tekin til skoðunar þá mál er farið höfðu fyrir sáttamiðlun og þau greind eftir eðli brots svo og aldri brotmanns. Kom í ljós að um 38% mála komu til vegna líkamsárásar, mál vegna skemmdarverka voru 21% af heildarfjölda og 17% mála komu til vegna rána. Ef þá litið er á aldursdreifinguna þá voru 14% einstaklinga 14 ára eða yngri. Næst stærsti hlutinn, eða 35%, var aldurshópurinn 15-17 ára, 15% brotamanna voru á bili 18-20 ára en stærsti hluti brotamanna, eða 36%, voru 21. árs eða eldri. Samkvæmt þessari könnun var nokkur stór hluti brotamanna undir 15 ára aldri. Þar sem brotamann í þeim hópi er ekki sakhaefir þykir sáttamiðlun nokkuð heppilegt úrræði í slíkum málum.⁹²

Sett var af stað sérstakt verkefni sem fékk nafnið „Börn sem þáttakendur í sáttamiðlun í sakamálum“ (*e. Children in Victim-Offender Mediation*) sem styrkt var af Félags- og heilbrigðismálaráðuneytinu. Náði verkefni þetta frá árunum 1998-2000 og var ætlað að meta áhrif sáttamiðlunar þar sem börn undir 15 ára aldri voru þáttakendur. Fór rannsóknin fram í sex borgum víðsvegar um Finnland, en niðurstöður voru aðeins sendar til baka frá fimm þeirra og byggt var á þeim í rannsókninni. Gagnagrunnar lögreglunnar var notaður til þess að komast að því hvort þeir einstaklingar sem tóku þátt í sáttamiðlun höfðu framið fleiri brot áður sem skráð hefðu verið í gagnagrunninn eða hvort þetta var þeirra fyrsta brot. Var upplýsingum aflað fyrir 259 unglings undir 15 ára í þeim fimm borgum er gáfu skýrslur til baka, og samsvarar það um 70% allra einstaklinga á þessum aldri sem höfðu tekið þátt í sáttamiðlun í þessum borgum á þessu tímabili. Af þeim 259 sem vitað var um voru 24% stelpur og 76% strákar. Meðaldur einstaklinganna voru 13 ár, sá yngsti aðeins 7 ára gamall. Þau brot sem um var að ræða voru helst líkamsárásir (34%), eignaskemmdir (26%), veggjakrot (24%) og þjófnaður (21%).⁹³ Um 29% einstaklinganna höfðu aðeins framið eitt brot skv. upplýsingum úr gagnagrunni sem þýðir að 7 af hverjum 10 einstaklingum hafa framið fleiri en eitt afbrot. Í ljós kom að það að fremja rán, sem og áþekk afbrot á borð við þjófnað, geti verið sérstaklega neikvætt í ljósi áframhaldandi afbrota, þ.e. auki líkurnar á áframhaldandi brotaferli einstaklingsins. Á móti kemur að 5-6 af hverjum 10 einstaklingum hættu afbrotum eftir að hafa tekið þátt í sáttamiðlun. Ekki var þó hægt að sýna með afgerandi hætti

⁹¹ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

⁹² Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

⁹³ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

að bein tengsl hafi verið þar á milli og sáttamiðlun leitt af sér breytta og bætta hegðun. Þegar brotamennirnir voru inntir eftir því af hverju þeir ákváðu að fara í sáttamiðlun var helsta ástæðan sú að það svaraði best þeirra eigin hagsmunum (29%). Önnur ástæða var sú að þeir töldu að sáttamiðlun gerði þeim kleift að vinna úr ágreiningnum, læra af mistökum sínum og bæta fyrir þau (29%). Þá var hópur brotamannanna sem taldi að sáttamiðlunin væri þeirra eini möguleiki, þ.e. að þeir einfaldlega yrðu að taka þátt (18%) og enn fámennari hópur taldi sáttamiðlun vera hina auðveldu leið frá vandamálinu (15%).⁹⁴

Ávinningur brotamannanna af sáttamiðluninni var þó nokkuð mikill ef marka má niðurstöður könnunarinnar. Mikill meirihluti þátttakenda, alls 73%, viðurkenndi að það að hafa framið afbrot hafi verið rangt. Um 6 af hverjum 10 töldu sig hafa fengið mikið út úr sáttamiðlunarferlinu á meðan 1 af hverjum 5 var efins um sinn hag. Þá voru foreldrar brotmannanna jákvæðir í garð sáttamiðlunar og töldu hennar helstu kosti vera þá að einstaklingurinn lærði af sáttamiðluninni, honum var gefinn kostur á að bæta upp fyrir brot sitt og sáttamiðlunin kom í veg fyrir áframhaldandi brot.⁹⁵ Eins og komið var inn á áður voru ekki til áreiðanlegar heimildir frá þessu verkefni um að einstaklingar létu af afbrotahegðun sinni þó svo líkurnar bentu til þess, þá sérstaklega er um var að ræða fyrsta brot. Burtséð frá þeim ávinningi er hlýst af sáttamiðlun fyrir bæði brotamann og brotaþola þá er ávinningur fyrir samfélagið í heild afar mikill. Það að afbrotamaður á þessum aldri fremji ekki fleiri brot eftir að hafa farið í gegnum sáttamiðlunarferlið þýðir að gríðarleg fækkan verður í afbrotum einstaklinga á þessum aldri. Hér að ofan var talað um að 29% úrtaksins hafi verið að fremja sitt fyrsta brot og um sex af hverjum 10 af þeim hafi ekki framið annað brot eftir sáttamiðlun. Verður það að teljast nokkuð gott hlutfall miðað við að um tilraunaverkefni var að ræða og ef til vill má gera enn betur og hlutfall þeirra er falla algjörlega frá afbrotum muni hækka með fjölgun og þróun slíkra verkefna.⁹⁶

---

⁹⁴ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

⁹⁵ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

⁹⁶ Ossi Eskelinen & Juhani Iivari

5. Innleiðing sáttamiðlunar í sakamálum á Íslandi

Ef til þess kæmi að innleiða ætti sáttamiðlun í íslenskt lagakerfi, þyrfti að gera ýmsar breytingar. Innleiða þyrfti sérstaka löggjöf um sáttamiðlun þar sem kveðið væri á um ferlið sem slíkt, hvernig málum skyldi háttað, hver vísa skyldi málum í sáttferli, hvaða mál væru æskileg í slíkt ferli og hverjir ættu að sitja sem sáttamenn. Það er að mörgu að huga en Evrópuráðið hefur sett ákveðin tilmæli um sáttamiðlanir, þar á meðal um sáttamiðlanir í sakamálum og mætti nýta þau tilmæli til hliðsjónar, ef til innleiðingar kæmi hérlendis. Þá er sérstakur starfshópur um sáttamiðlun starfandi á vegum Evrópuráðsins og verður fjallað um niðurstöður hans hér að neðan í kafla 5.1.2.

5.1. Tilmæli Evrópuráðsins

Evrópuráðið (*e. Council of Europe*) er fjölþjóðleg stofnun sem flest öll Evrópuríki eiga aðild að, þar á meðal Ísland sem gerðist aðili að ráðinu árið 1950. Markmið ráðsins er m.a. að efla mannréttindi aðildarríkja sinna sem og fjölbreytta menningu. Samdi ráðið t.a.m. Mannréttindasáttmála Evrópu og kom á fót Mannréttindadómstól Evrópu. Í Evrópuráðinu er starfandi svokölluð Ráðherranefnd (*e. The Committee of Ministers*) sem fer með ákvörðunartöku ráðsins og samanstendur hún af utanríkisráðherrum hvers aðildarríkis. Ráðið hefur gefið út leiðbeinandi reglur fyrir aðildarríki sín um hvernig innleiða skuli sáttamiðlun.⁹⁷ Eru það tilskipanir (*e. Recommendations*) (98)1 um sáttamiðlun í fjölskyldumálum, (2002)10 um sáttamiðlun í einkamálum, (2001)9 um aðrar leiðir en málaferli milli stjórnvalda og einkaaðila, svo og (99)19 um sáttamiðlun í sakamálum. Það er einungis sú síðast nefnda sem tekin verður til nánari skoðunar hér.⁹⁸

---

⁹⁷ Stefán Már Stefánsson, *Evrópusambandið og evrópska efnahagssvæðið*. (Reykjavík: Bókaútgáfa Ortors, 2000) bls. 31-2

⁹⁸ Evrópuráðið, sótt af:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2007\)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG_HL-](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2007)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG_HL-)

5.1.1. Innihald tilmæla 99(19) um sáttamiðlun í sakamálum

Tilskipunin um sáttamiðlun í sakamálum tekur til allra sáttaferla þar sem brotamanni og þolanda er gert kleift, eftir samþykki þeirra beggja, að taka þátt í að ná sáttum í þeim málum sem upp koma sem afleiðing afbrotsins sem framið var, með hjálp þriðja aðila sem situr fundina sem eiginlegur sáttamaður. Ekki er tilgreint í sjálfri tilskipuninni hver sáttamaðurinn skuli vera og er það því aðildarríkjanna sjálfra að ákveða hvernig þeir kjósi að hétta slíku. Þær meginreglur sem settar eru fram í tilskipuninni eru í fyrsta lagi að sáttamiðlun í sakamálum skuli aðeins eiga sér stað ef báðir málsaðilar samþykki hana sjálfviljugir. Þeim er heimilt að afturkalla samþykki sitt hvenær sem er á sáttamiðlunarferlinu. Í öðru lagi er allt það sem fram fer í sáttamiðluninni og allar þær upplýsingar er fram koma trúnaðarmál og má ekki gera opinbert nema báðir aðilar séu því samþykkir. Í þriðja lagi ætti sáttamiðlun í sakamálum að vera þjónusta sem almennt er í boði fyrir málsaðila. Í fjórða lagi ætti sáttamiðlun í sakamálum að vera í boði á öllum stigum málsins í refsivörslukerfinu. Í fimmta og síðasta lagi ætti sáttamiðlunarþjónustunni að vera gefið nægilegt sjálfstæði innan refsivörslukerfisins.⁹⁹

Í þriðja kafla tilmælanna er kveðið á um lagagrundvöllinn. Löggjöfin ætti því að greiða leið sáttamiðlunar í sakamálum með sérstakri lagasetningu. Í henni ættu að vera leiðbeinandi reglur sem gefa útskýringu á sáttamiðlunarferlinu í slíkum málum, og ættu þær reglur sérstaklega að kveða á um vísun mála í sáttamiðlun og hvernig taka skuli á málum að henni lokinni. Þá skal einnig vera kveðið á um ákveðna vernd fyrir málsaðila eins og gert er í lögum um meðferð sakamála, nánar tiltekið um rétt einstaklinga til lögfræðilegrar aðstoðar og eftir atvikum rétt til túlks eða þýðanda. Í sakamálalögnum er kveðið á um rétt sakbornings til verjanda, sbr. 1. mgr. 33. gr. þar sem segir: „Dómara eða lögreglu ber, þegar skylt er eða heimilt að skipa eða tilnefna sakborning verjanda, að vekja athygli hans á þeim rétti.“ Þá er í Mannréttindasáttmála Evrópu kveðið á um rétt sakbornings til túlks, sbr. e.-lið 3.

[CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6#RelatedDocuments](#) (10.11.08)

⁹⁹ Evrópuráðið, sótt af:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(99\)19&Language=lanEnglish&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(99)19&Language=lanEnglish&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6)

mgr. 6. gr. þar sem svo stendur: „ Hann fái ókeypis aðstoð túlks ef hann skilur hvorki né talar mál það sem notað er fyrir dómi.“ Í sakamálalögunum er réttur þessi staðfestur í 2. mgr. 12. gr. þar sem segir m.a.: „Nú gefur maður skýrslu fyrir dómi sem kann ekki íslensku nægilega vel og skal þá ákærvaldið sjá um að kalla til löggiltan dómtúlk.“ Til viðbótar þessu þyrfti sérstaklega að vera kveðið á um rétt ólögráða sakborninga til að njóta nærveru og aðstoðar foreldra sinna.

Í fjórða hluta tilmælanna um sáttamiðun í sakamálum eru leiðbeinandi reglur um hvernig sáttamiðun gæti komið inn í refsivörslukerfi aðildarríkjanna. Eru þar m.a. kveðið á um hver skuli hafa það á höndum sér að vísa máli í sáttamiðun og hvernig slíkt ferli skuli ganga fyrir sig. Samkvæmt 9. gr. tilmælanna er það á höndum dómsmálayfirvalda að vísa sakamálum til sáttamiðunar sem og að meta útkomu þeirra að henni lokinni. Í 15. og 16. gr. koma fram atriði sem hafa þarf í huga þegar slík ákvörðun er tekin. Aldur og þroski málsaðila er m.a. það sem taka þarf til sérstakar skoðunar. Telji dómsmálayfirvöld að mál sé heppilegt til sáttamiðunar þurfa þau að tilkynna málsaðilum um réttindi sín, hvers eðlis sáttamiðlunin er og hverjar afleiðingar hennar geta orðið. Þurfa báðir málsaðilar að veita samþykki sitt sjálfviljugir og mega ekki á neinn hátt vera þróngvaðir í slíkt ferli. Eðli málsins samkvæmt næðist hvorki sátt né viðeigandi niðurstaða ef málsaðilar tækju ekki þátt sjálfviljugir og á sínum eigin forsendum. Þá þurfa báðir málsaðilar að vera sammála um staðreyndir málsins. Sakborningur þarf að játa aðild sína að brotinu en þó má þátttaka í sáttamiðun og þær upplýsingar sem þar koma fram ekki vera notuð sem sönnunargögn gegn sakborningi ef málið yrði fært í hið hefðbundna dómsferli. Í 18. gr. skal í máli, sem fært hefur verið til hins hefðbundna dómkerfis þar sem ekki náðust sættir eða brotamaður stóð ekki við sinn hluta sáttasamnings sem gerður var, tekin ákvörðun um framhald málsins án tafar. Nái málsaðilar þó sáttum og málið telst afgreitt með sáttamiðun skal niðurfelling ákæru hafa sömu merkingu og hafi það verið gert fyrir dómi. Útilokað ætti því að vera að ákæra brotmanninn fyrir það brot sem upp var gert í sáttamiðun eftir að henni lýkur með viðunandi hætti.¹⁰⁰

---

¹⁰⁰ Evrópuráðið, sótt af:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(99\)19&Language=lanEnglish&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(99)19&Language=lanEnglish&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6)

Leiðbeinandi reglur eru settar um framkvæmd sáttamiðlunar í 5. hluta tilmælanna. Fyrst eru tilteknir ákveðnir mælikvarðar sem fara þarf eftir. Til að mynda þarf yfirumsjón með sáttamiðlunarþjónustunni að vera eftir viðurkenndum mælikvörðum. Þá þarf hún að vera nægilega sjálfstæð til að geta sinnt skyldum sínum og vera stjórnað af til þess bærum aðilum. Þá þarf val á sáttamönnum að fara eftir ákveðnum viðmiðunum sem gefin eru upp í tilmælunum. Sáttamenn ættu að vera úr öllum stigum samfélagsins og hafa góða þekkingu og skilning á menningu sinni og samfélagi. Sáttamenn skulu fá viðeigandi þjálfun sem miðar að því að ná fram mikilli getu og þjálfa hæfni þeirra í að leysa úr erfiðum deilumálum. Starfið reynir mikið á samskiptahæfni einstaklinga og er því sérstök áhersla lögð á samskipti bæði við þolanda og brotamann. Þá skal sáttamaður hafa grunnþekkingu á refsivörslukerfinu sem við lýði er.

Viðmið þessi eru afar almenn í eðli sínu og ekki er gerð sérstök krafa um menntun aðra en þá þjálfun sem þeir fá sem sáttamenn. Er það því undir hverju og einu aðildarríki komið að setja nánari reglur um hæfiskröfur sáttamanna. Þyrfti að koma til athugunar hvort æskilegt væri að hafa ákveðna menntun sem skilyrði, hver lágmarksaldur ætti að vera og hvenær sáttamaður telst vanhæfur að sitja sáttafund.

Í þriðja lagi fjallar 5. hluti tilmælanna um meðhöndlun einstakra mála í sáttamiðlun. Í 25. gr. kemur fram að sáttamaður skuli hafa kynnt sér allar staðreyndir málsins og fá til þess nauðsynleg gögn frá viðkomandi yfirvaldi. Þá skal sáttamiðlun vera framkvæmd á óvilhallan máta og eingöngu út frá staðreyndum málsins og þörfum og vilja málsaðila. Sáttamaðurinn skal bera virðingu fyrir báðum málsaðilum og tryggja að þeir komi fram af virðingu hvor við annan. Það er á ábyrgð sáttamannsins að tryggja öruggt og þægilegt umhverfi fyrir sáttamiðlunina. Gæta þarf að því að sáttafundirnir dragist ekki á langinn né að farið sé of hratt yfir fyrir málsaðila. Þá skulu sáttafundir ávallt fara fram fyrir luktum dyrum, því eins og áður sagði gildir þagnarskylda á aðilum. Komist sáttamaðurinn hins vegar á snoðir um yfirvofandi glæpsamlegt athæfi frá málsaðilum á meðan á sáttafundi stendur skal hann tilkynna það til viðeigandi aðila.

Samkvæmt tilmælunum ætti lok sáttamiðlunar milli aðila í sakamáli að ljúka með sáttasamningi milli aðila, þar sem kveðið væri á um sanngjarnar og hæfilegar

skyldur milli aðila. Sáttamaðurinn skal tilkynna lok og útkomu sáttamiðlunar til yfirvalda dómskerfisins. Hann skal þá gefa út skýrslu en hún á hvorki að gefa upp það sem fram fór milli málsaðila né leggja mat á háttsemi þeirra á sáttafundum.

Áframhaldandi þróun sáttamiðlunar er heiti sjötta hluta tilmælanna þar sem í 33. gr. er kveðið á um að dómskerfið og sáttamiðlun skuli vinna saman svo meiri þekking skapist í samféluginu á þeirri þjónustu sem sáttamiðlun býður upp á. Þá skulu aðildarríkin kynna rannsóknir sínar og mat á sáttamiðlun í sakamálum.

5.1.2. Starfshópur Evrópuráðs um sáttamiðlun

Settur var á laggirnar sérstakur starfshópur um sáttamiðlun sem ætlað var að meta hvernig áhrif viðkomandi tilskipun kæmi til með að hafa á viðkomandi aðildarríki. Tók hann til starfa árið 2006 og voru þá sendir spurningalistar til 16 aðildarríkja sem ætlað var að varpa ljósi á þekkingu og stöðu tilskipana innan hvers ríkis og þróunar sáttamiðlunar með tilliti til þeirra meginreglna er þær hafa að geyma. Starfshópurinn fékk takmörkuð svör um sáttamiðlun í sakamálum. Eftir upptöku tilskipananna hefur sáttamiðlun í sakamálum þróast mjög hratt og hugtakið uppbyggileg réttvísí fengið mun viðtækari merkingu en áður. Má í því skyni nefna sáttafundi brotamanns og þolanda svo og sáttafundi þar sem löggreglumenn gegna hlutverki sáttamanna. Er því nauðsynlegt að uppfæra tilskipun ráðsins um sáttamiðlun í sakamálum með tilliti til þessarar þróunar. Áður en ráðist verður í slíkt verkefni verður þó að skoða til hlítar þau áhrif sem uppbyggileg réttvísí hefur á aðildarríkin með nýjum og sambærilegum upplýsingum frá hverju og einu þeirra. Hafa verður í huga við slíka skoðun að framkvæmd sáttamiðlunar er afar breytileg milli ríkja, eins og áður hefur verið komið að. Sáttamiðlun milli brotamanns og þolanda í sakamálum hefur þróast misjafnlega m.a. vegna breytilegra þátta réttarvörslukerfa og samfélagsins sjálfs. Til að mynda er þekking á uppbyggilegri réttvísí og sáttamiðlun mismikil milli ríkja, sáttamiðlunarferlið er misþungt í vöfum og oft er einungis hægt að vísa ákveðnum málum til sáttameðferðar hjá einni einstakri stofnun innan dómskerfisins. Þá eru oft fáir sem hafa sérhæft sig sem sáttamenn og því erfitt aðgengi að þeim. Kostnaður við

sáttamiðlun getur verið breytilegur eftir ríkjum og sumstaðar verið mjög hár ef ferlið er þungt í vöfum.¹⁰¹

Starfshópurinn tók tillit til allra þessara breyta og setti upp leiðbeinandi reglur fyrir aðildarríkin svo þau ættu hægar með að taka upp tilskipun ráðherraráðsins um sáttamiðlun í sakamálum. Er þar sérstaklega kveðið á um að auðvelt þurfi að vera fyrir aðila að komast í sáttamiðlun, sé það vilji þeirra. Aðildarríkin ættu því að vinna sérstaklega í því að gera sáttameðferðina aðgengilegri og sýnilegri. Allir starfsmenn dómskerfisins, dómarar, lögmenn sem og aðrir, ættu að hafa nokkuð góða þekkingu á sáttamiðlun og vera hæfir til að miðla henni áfram, veita einstaklingum upplýsingar og bjóða þeim að vísa málum sínum í slíkt ferli. Löggreglumenn og lögmenn eru ef til vill í bestu aðstöðunni til að kynna, sérstaklega brotamönnum, sáttamiðlun og ávinning hennar. Sjálfstætt starfandi félög eru ekki síður mikilvæg í sáttamiðlun og má þar nefna félög sem aðstoða fórnarlömb ofbeldis svo og önnur félög sem tengjast á einhvern hátt dómskerfinu. Ætti því að efla þekkingu allra þeirra á sáttamiðlun þar sem þau geta gegnt lykilhlutverki í að kynna, bæði fyrir brotamönnum og þolendum hugmyndafræði og árangur uppbryggilegrar réttvísí. Hér á landi gætu þetta verið félög sem sinntu þolendum ofbeldi af einhvers konar tagi eða félög fanga.

Starfshópurinn hefur þá sett nánari leiðbeinandi reglur um sáttamanninn og þá hæfni sem hann þarf til að bera. Eins og Ráðherraráðið hafði kveðið á um í tilmælunum þá ítrekar starfshópurinn mikilvægi trúnaðarskyldunnar og ef einhverjar undanþágur eru á henni, ætti slíkt að vera lögbundið. Þá ætti brot sáttamanns á trúnaði að varða við lög. Aðildarríkin eiga að sjá til þess að námskeið verði haldin til að sáttamennirnir fái viðeigandi þjálfun og sjá til þess að starf sáttamanns verði viðurkennt sem lögbundið starfsheiti. Í þjálfun sáttamanna á að felast kennsla á grunnhugmyndum uppbryggilegrar réttvísí og sáttamiðlunar. Farið verði í framkomu og viðmót sáttamanna og í ákveðnar sérstakar siðareglur sem starfað verður eftir. Verður þeim að vera vel kunnugt um sjálft sáttamiðlunarferlið, hafa yfirgripsmikla þekkingu á dómskerfinu og hvernig þetta tvennt spilar saman. Í

¹⁰¹ Evrópuráðið, sótt af:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2007\)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG_HL-&CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6#RelatedDocuments \(01.05.09\)](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2007)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG_HL-&CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6#RelatedDocuments (01.05.09))

tilfellum þar sem um er að ræða meiriháttar afbrot, t.a.m. kynferðisbrot eða brot gegn ólögráða einstaklingum, þarf sáttamaðurinn að hafa sérstaka þekkingu á slíku. Sú þjálfun sem sáttamenn þurfa að ganga í gegnum skal vera viðhaldið með áframhaldandi námskeiðum og ráðstefnum. Er það afar mikilvægt, sérstaklega í ljósi þess að mikil þróun er í dómskerfum þeirra ríkja sem nýta sér hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi og getur sáttamiðlunarferlið því tekið þó nokkrum breytingum. Þó hafa nokkur aðildarríki haft áhyggjur af gæðum námskeiða fyrir sáttamenn og því er uppi sú hugmynd að koma á fót sameiginlegu samstarfi milli aðildarríkja um námskeið sáttamanna sem myndi heyra undir Evrópuráðið.¹⁰²

---

¹⁰² Evrópuráðið, sótt af:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2007\)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG HL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6#RelatedDocuments \(01.05.09\)](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2007)13&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=DG HL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6#RelatedDocuments (01.05.09))

6. Sáttamiðlun í kynferðisglæpum

Mjög skiptar skoðanir eru á því að bjóða upp á sáttamiðlun sem úrræði í kynferðisglæpum. Slíkt er gert í Danmörku, eins og áður var vikið að, og hefur gefið góðar raun þó afar fá mál á ári fari í slíkt ferli. Hefur því verið borið við, helst af þeim sem hvað harðast hafa barist fyrir opinberri umræðu um slíka glæpi, að sáttamiðlun muni þagga niður í þolendum og færri tilvik verði þar af leiðandi kærð til löggreglu. Þarf það þó ekki að haldast í hendur. Í Bandaríkjunum er sáttamiðlun í kynferðisbrotum háttað á annan veg heldur en í Danmörku. Hrundið var af stað verkefni um sáttamiðlun í kynferðisbrotum í Arizona í Bandaríkjunum sem fékk nafnið *RESTORE*. Í verkefninu var þó notast við uppbyggileg réttvísni og ekki vísað til eiginlegrar sáttamiðlunar. *RESTORE* verkefnið var miðað að þolandanum og hófst eftir handtöku brotamanns en fyrir sakfellingu í ákveðnum kynferðisbrotum. Einblíndu þeir einkum á nauðganir er urðu á stefnumótum (*date rape*) og þær nauðganir þar sem brotamaður og þolandi þekktust (*acquaintance rape*). Þá mátti brotamaður ekki hafa beitt meira valdi en nauðsynlegt var til að koma fram vilja sínum. Þá tók verkefnið einnig til brota er særa blygðunarkennd þolenda.¹⁰³

Verkefnið var þannig framkvæmt að brotamaðurinn gengst undir sálfræðirannsóknir og settur í viðeigandi pró gramm með hliðsjón af útkomu rannsóknanna. Sérhvert slíkt pró gramm inniheldur reglulegt eftirlit með aðilanum um 12 mánaða skeið. Eftir mikinn undirbúning var komið á eiginlegum fundi þar sem þolandi, stuðningsaðilar hans, og brotamaður hittust. Þar hafði þolandinn tækifæri til að segja frá sinni upplifun af brotinu. Einnig að útskýra fyrir brotamanni hversu slæm áhrif það hafði á hann og öll hans samskipti. Brotamaðurinn hlýddi á og játaði brot sitt og þær slæmu afleiðingar sem brotið hafði leitt af sér. Þá höfðu bæði þolandinn og aðstandendur tækifæri til að lýsa fyrir brotamanni hvernig brotið sjálft kom við þau og hvaða afleiðingar það hafði. Að lokum undirrituðu aðilar sáttasamning þar sem fram kom hvað brotamaðurinn átti að gera til að reyna að leiðréttu þann skaða sem hann varð valdur að. Beindist það ekki aðeins að

---

¹⁰³ C. Quince Hopkins and Mary P. Koss, Violence Against Women, *Incorporating Feminist Theory and Insights Into a Restorative Justice Response to Sex Offenses*, 2005; 11; bls. 693

þolandanum heldur einnig aðstandendum hans. Var þá eiginlegum sáttafundi lokið og við tóku sérstakar nefndir sem ætlað var að fylgjast með að brotamaður framfylgdi samningi þeim sem undirritaður var. Ef tilætluðum árangri var náð með samningnum var kæran á hendur brotamanninum felld niður. Fylgdi brotamaður hinsvegar ekki ákvæðum samningsins var málið sent aftur til ákæruvaldsins sem fór með það hina venjubundnu leið.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ C. Quince Hopkins and Mary P. Koss

7. Niðurstöður

Farið hefur verið yfir hugmyndafræðina á bak við uppbyggilega réttvísi sem sáttamiðlun í sakamálum byggir á. Hefur sú hugmyndafræði verið að ryðja sér til rúms hér á landi síðustu ár en enn er langt í land með að kynna hana fyrir bæði fræðimönnum á viðkomandi sviðum, t.d. löglærðum og þeim er starfa í félagsþjónustu, og ekki síst fyrir almenningi. Margt er hægt að læra af hinum Norðurlandaþjóðunum en sáttaverli þeirra eru þó nokkuð mismunandi og öll hafa þau sína kosti og galla. Tel ég það því kost að geta farið yfir sáttaverlið hjá þeim og lært af þeirra mistökum, þeim gagnrýnisröddum sem uppi hafa verið innan hvers lands og lagað að okkar eigin kerfi. Í Noregi var boðið upp á sáttamiðlun sem annars konar úrræði en hegningu, þ.e. sáttamiðlun var yfirleitt notuð ein og sér, t.d. hjá ungum afbrotamönnum, en ekki sem hluti af einhvers konar refsiviðurlögum á borð við skilorðsbundinn dóm eða samfélagsþjónustu. Í verkefninu um sáttamiðlun í sakamálum sem fram fór í Danmörku var sáttamiðlun einmitt beitt sem auka úrræði við eiginlegri hegningu. Sáttamiðlun kom því ekki í stað refsingar brotamanns en ef hún var árangursrík og málsaðilar náðu sáttum sín á milli gat dómarí litið á það til refsilækkunar. Því þarf að skoða gaumgæfilega hvað henta myndi best íslensku lagakerfi sem og samféluginu í heild. Skoða þarf hvaða brot það eru sem algengust, hjá hvað aldurshópi brot eru algengust og í hvaða tilvikum sáttamiðlun myndi henta best, þá bæði fyrir brotamann og brotaþola. Til þess að geta skoðað þetta verður að líta á þá tölfræði sem til er og meta út frá henni hver hentugasta lausnin er. Þá verður að taka afstöðu til hvaða málaflokka sáttamiðlun má ná, hvort undanskilja ætti einhver brot eða hafa einungis ákveðna rammalöggjöf sem girðir ekki fyrir nein brot og láta það í hendur málsaðila að meta hvort slík leið sé hentug þeim eður ei.

7.1. Ungir afbrotamenn

Í fyrsta lagi verður að spyrja þeirrar spurningar hvort líkamlegt ofbeldi sé of alvarlegur glæpur til að fara með í sáttamiðlun? Slík spurning er ekki óeðlileg því venjan er ekki sú í dómssal að brotaþoli sitji gegnt brotamanni sínum og ræði um

atburðinn augliti til auglitis. Ofbeldismál sem fara fyrir sáttamiðlun eru þó mun algengari en menn gæti grunað og í tilraunaverkefninu um sáttamiðlun sem fram fór í Danmörku voru 63% allra mála vegna einhvers konar ofbeldis og í Noregi um 26% mála.¹⁰⁵ Ofbeldi tekur á sig margar myndir, svo sem minniháttar líkamsmeiðingar, nauðganir, pyntingar og morð. Engin ein skilgreining er því til um ofbeldi en því hefur verið haldið fram að svo hægt sé að tala um eiginlegt ofbeldi verði í það minnsta annar aðilinn kenni til meiðsla eftir verknaðinn.¹⁰⁶ Aðferðin við sáttamiðlun í ofbeldismálum er í raun ekki frábrugðin öðrum málum. Það sem skal þó athugast sérstaklega eru meginreglurnar um það að báðir aðilar verða að vera samþykkir sáttamiðlun og skal hún fara friðsamlega fram. Því verður að ganga úr skugga um að ekki sé hætta á neins konar ofbeldi þegar í sáttamiðlun er komið.¹⁰⁷

Ef litið er í skýrslu löggreglunnar um afbrot á árinu 2007 kemur fram ýmislegt varðandi fjölda afbrota, tegund þeirra og aldur brotmannna. Allir brotaflokkar sem fyrirfinnast í löggunum og voru tilkynntir til löggreglu eru skráðir en ekki verður farið nákvæmlega í þá alla. Einungis verður tekið til þeirra brotaflokka sem hugsanlega er hægt er að vísa til sáttamiðlunar. Á árinu 2007 voru alls skráð 78.216 brot hjá löggreglu. Af þeim voru tilkynnt 13.038 hegningarlagabrot og voru karlar þar í meirihluta. Þjófnaðir voru um 3.000 og innbrot um 2.277 og samtals um 87% af öllum auðgunarbrotum það árið. Þá voru 349 kynferðisbrot tilkynnt og 346 þeirra brota voru kærð. Karlar voru í miklum meirihluta kærðra eða um 95%. Þá voru líkamsárásir, bæði minniháttar og meiriháttar, um 1.349 talsins og þar voru karlar 88% geranda og aldurshópurinn 20-24 ára taldi 26%. Eignaspjöll voru 3.240 talsins og karlar voru 91% kærðra.¹⁰⁸

Það er því stór hluti afbrotanna sem falla undir þau ákvæði sem áskilin voru í tilraunaverkefninu sem fram fór hér á landi. Eins og kom fram í umfjöllun um það voru þó sett önnur skilyrði sem voru að *ef málínu yrði ekki vísað áfram í sáttamiðlun þá yrði því annars lokið með skilorðsbundinni ákærufrestun eða ef ætla mætti að refsing við brotinu færi ekki fram úr sektum eða skilorðsbundnu fangelsi.* Eru þau

---

¹⁰⁵ Dag Hareide

¹⁰⁶ Dag Hareide

¹⁰⁷ Dag Hareide

¹⁰⁸ Ríkislöggreglustjórninn, Afbrotatölfræði 2007, sótt af:

http://logreglan.is/upload/files/AFBROTAT%D6LFR2007_LOKAEINTAKI%D0.pdf (01.05.09)

skilyrði sett sérstaklega þar sem ákærandi fellur frá saksókn eftir staðfestingu sáttamanns um efndir brotamanns. Því kemur sáttamiðlun í stað eiginlegrar refsingar og brotamaður fær brotið ekki skráð á sakaskrá. Erfitt gæti því verið að réttlæta það, þegar um síbrotamann er að ræða eða brotið mjög alvarlegt, að senda ætti það til sáttamiðlunar og annars konar refsing félli niður að sáttasamningi uppfylltum. Því ættu önnur skilyrði að eiga við síbrotamenn og eldri afbrotamenn. Sáttamiðlun ætti ef til vill að vera sem viðbót við eiginlega refsingu, og eftir atvikum geta komið til refsilækkunar komið viðunandi niðurstaða úr sáttafundunum.

Meðalaldur þeirra kvenna er frömdu hegningarlagabrot var 28 ár en 29 ár hjá körlum. Sá aldurshópur sem var þó hlutfallslega stærstur þeirra sem kærðir voru var 17-18 ára.¹⁰⁹ Má því segja að virk úrræði vanti fyrir þennan stóra hóp afbrotamanna. Má sjá nánari tölfraði um unga afbrotamenn í skýrslu sem unnin var fyrir Dóms- og kirkjumálaráðuneytið árið 1999 kemur fram fjöldi afbrota sem framin voru af börnum á nokkrum tímabilum fyrir árið 1998. Voru fjórir mánuðir ársins kannaðir m.a. með tilliti til málafjölða og brotaflokka. Á þessum mánuðum taldist fjöldi sakborninga vera 293 í alls 230 málum og þá voru brotin samtals 374 talsins. Að meðaltali gera þetta um 73 sakborninga hvern mánuð og því um 879 yfir árið. Hvað varðar brotaflokka þá voru auðgunarbrot langalgengustu brotin eða 102 (31,9%), þar á eftir komu eignarspjöll 79 talsins (24,7%) og líkamsrásir voru 39 (12,2%).¹¹⁰

Það má því sjá af því sem komið hefur fram hér að ofan að afbrot ungra einstaklinga eru nokkuð tíð og virkt úrræði vantar til að sporna við frekar afbrotum. Tel ég að sáttamiðlun sé kjörið verkfæri í slíka baráttu. Ungir afbrotamenn þurfa að axla ábyrgð á gjörðum sínum á annan hátt en gert er t.d. með samfélagsþjónustu eða ákærufrestun. Þeir þurfa að sitja andspænis brotaþolanum og vinna að ásættanlegri lausn fyrir báða aðila. Það eitt og sér tel ég hafa viss forvarnargildi fyrir brotamanninn. Tel ég að ákveðið skriflegt samkomulag sé nauðsynlegt á slíkum fundum og að sáttamiðlun sé ekki hægt að ljúka á viðunandi hátt nema brotamaður fullnægi ákvæðum samningsins. Þá fyrst sé hægt að fella niður saksókn á hendur brotamanni skv. f. lið 2. mgr. 113. gr. laga um meðferð sakamála, eins og gert var í tilraunaverkefninu hér á landi. Í því verkefni var unnið mikið og gott verk og góð

¹⁰⁹ Ríkislögreglustjórnin, Afbrotatölfraði 2007

¹¹⁰ Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, Skýrsla nefndar um unga afbrotamenn (1999) sótt af: http://www.domsmalaraduneyti.is/utgefud-efni/skyrslur_til_radherra/nr/688 (20.04.09)

undirbúningsvinna búin ef áframhaldandi starf verður á þessu sviði. Í stöðuskýrslunni er eftirlitsnefndin með verkefninu vann árið 2007 komu fram nokkrar hugmyndir að úrbótum. Var þar ein er laut einmitt að samkomulagi milli málsaðila. Þarf að huga vel að því að samkomulag sem gert eru á sáttafundi sé þannig úr garði gert að það taki brotmanninn ekki mjög langan tíma að uppfylla hann. Mætti í raun miða við þann tíma sem lengst er settur í samfélagsþjónustu, því ef samningur dregst á langinn getur mál ekki talist fullkomlega lokið fyrr en staðið er að fullu við ákvæði samningsins og því ekki hægt að ljúka málinu á formlegan hátt innan dómskerfisins. Með því að geta afgreitt mál á þennan hátt myndi það ekki eingöngu spara tíma innan kerfisins heldur þó nokkrar fjárhæðir þar sem kostnaður við hvern fanga er umtalsverður.

7.2. Kynferðisbrot

Þegar notast er við sams konar aðferð leið og lögð er til grundvallar í RESTORE verkefninu, sem fjallað var um hér að framan í 6. kafla, þarf aðallega að hyggja að tvennu. Annars vegar þarf að tryggja að réttur málsaðilanna rekist ekki á við laga- og stjórnarþrákvæði landsins. Þarf í því tilliti að líta til ákvæða laga um réttláta málsmeðferð fyrir dómi og þann rétt sakborninga að varpa ekki sök á sig. Hins vegar er það að tryggja að með nálgun uppbyggilegrar réttvísi við kynferðisbrot gegn konum valdi það ekki auknum skaða.¹¹¹

Helstu andstæðingar þess að uppbyggilegri réttvísi sé beitt í kynferðisbrotum eru helst fylgjendur femínískra fræða sem hafa velt upp spurningum um það hvort hentugt sé að nota hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi við kynbundið ofbeldi. Er helsta áhyggjuefnið það hvort úrræðið sé nægilega skilvirk og öruggt gagnvart ofbeldi gegn konum. Slíkum spurningum er aðeins hægt að svara með tíma og reynslu.¹¹² Femínískir fræðimenn hafa einnig varpað fram efasemdum þegar notast er við uppbyggilega réttvísi, eða eiginlega sáttamiðlun, við heimilisofbeldi. Telja þeir að kvenmenn er verði fyrir slíku ofbeldi standi ekki jafnt að vígi og aðrir

---

¹¹¹ C. Quince Hopkins and Mary P. Koss, Violence Against Women, *Incorporating Feminist Theory and Insights Into a Restorative Justice Response to Sex Offenses*, 2005; 11; bls. 697-8

¹¹² C. Quince Hopkins and Mary P. Koss, bls. 708

ofbeldisþolendur. Hræðsla við ofbeldismanninn geri það að verkum að erfitt sé að halda sáttafund þar sem aðilar hittast og tjá sig opinskátt um brotið. Þá séu oft þættir sem bindi einstaklinga samana, t.d. að börn séu í sambandinu, og slíkt getur haft áhrif á annars frjálsan vilja konunnar er fyrir ofbeldinu verður. Að lokum telja femínískir fræðimenn að sú afsökunarbeiðni er brotamaður gefur þolandnum teljist ekki til mikils þegar um heimilisofbeldi er að ræða. Slíkt getur frekar talist hafa meiri þvingandi áhrif á þolandann en græðandi.¹¹³

Í grein Koss kemur einnig fram að femínískir fræðimenn telja að það að hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi sé notuð við úrlausn ofbeldis gegn konum gangi gegn samfélagslegum venjum og gildum. Að ef fangelsun eða sektir eru þau viðurlög sem höfð eru uppi vegna ofbeldis þar sem bæði þolandi og gerandi eru karlmenn þá skuli það sama ganga yfir þegar þolandi er kvenmaður en gerandinn karlmaður. Ekkert er þó sem mælir gegn því að hugmyndafræði uppbyggilegrar réttvísi verði í boði í ofbeldismálum þar sem báðir aðilar eru karlmenn.¹¹⁴

Tel ég þá leið sem farin er í *RESTORE* verkefninu mun vænlegri leið en hina dönsku þó hún sé að sjálfsögðu ekki gallalaus. Í Danmörku þurfa þolendur ekki að leggja fram kæru gegn brotamanni sé vilji þeirra að fara með málið í sáttamiðlun, eins og raunin er í *RESTORE* verkefninu. Í því verkefni var farin önnur leið en gert er í Danmörku. Hér þarf brotaþoli að hafa lagt fram kæru og sáttferlið fer af stað eftir handtöku brotmannsins. Í Danmörku er það félagsráðgjafi á Neyðarmóttökunni sem sér um að koma sáttafundinum í kring, undirbúa aðila og sitja fundina. Tel ég að kæra ætti ekki að vera skilyrði fyrir sáttamiðlun en frekar að hún ætti að vera notuð sem úrræði með refsingu brotamanns. Eins og komið var að hér að ofan voru 349 kynferðisbrot tilkynnt til löggreglu árið 2007. Tilkynningar vegna nauðgunar/þvingunar, sbr. 194. og 195. gr. alm. hgl., voru 87 talsins. Þá voru 41 brot er vörðuðu nauðgun/misneytingu, sbr. 196.-199. gr. alm. hgl., tilkynnt til löggreglu.¹¹⁵ Þó aðeins um brot af þeim málum sem kærð eru til löggreglu færðu í sáttamiðlun gæti það haft þær afleiðingar að brotamaðurinn fremdi ekki slíkt brot aftur. Brotabolinн fengi sínum spurningum svarað og gæti unnið úr afleiðingum verknaðarins betur en

---

¹¹³ C. Quince Hopkins and Mary P. Koss, bls. 712-713

¹¹⁴ C. Quince Hopkins and Mary P. Koss, bls. 714-715

¹¹⁵ Ríkislögreglustjórninn, Afbrotatölfræði 2007

ella. Ávinnungur þess er því mun meiri fyrir samfélagið en hin hefðbundna dómstólaleið eins og sér getur boðið upp á.

8. Lokaorð

Þegar ég ákvað efni þessarar ritgerðar hafði ég ákveðnar hugmyndir um hvað sáttamiðlun væri og hvernig hún væri framkvæmd. Hélt ég að sáttferlið sem slíkt væri nokkuð klippt og skorið og framkvæmt á svipaðan hátt hvar sem væri í heiminum. Annað kom þó á daginn. Sáttamiðlun hefur margar hliðar, framkvæmdir aði misjafnar og því að mörgu að hyggja ef innleiða á slíkt úrræði í íslenskt lagakerfi. Það sem við hér á landi höfum með okkur er að geta lært af hinum þjóðunum og vegið og metið hvernig best væri að innleiða slíkt. Þá hefur Evrópuráðið sent frá sér tilmæli um slíka framkvæmd sem gott er að hafa til hliðsjónar.

Það er því míin niðurstaða, að öllu ofansögðu, að innleiða ætti sáttamiðlun í sakamálum á Íslandi. Framkvæmd slíkrar sáttamiðlunar þyrfti þó að vera vel ígrunduð og mikið lagt upp úr undirbúningi fyrir hvern og einn sáttafund. Þá er það míin skoðun að ekki sé heppilegt að hafa tæmandi lista yfir þá brotaflokka sem hentugir þyki til sáttamiðlunar heldur ættu engar skorður að vera settar þar að lítandi og vilji málsaðila ráði því hvort málinu verði vísað til sáttamiðlunar eður ei. Að því sögðu verður að huga vel að því hvernig framkvæmdin er útfærð. Í alvarlegri brotum, t.d. alvarlegum líkamsárásum og kynferðisglæpum, tel ég hins vegar að sáttamiðlun ætti ekki að koma í stað refsingar, burtséð frá aldri brotmanns. Væri ef til vill betra að nota það sem aukalegt úrræði og hugsanlega til refsilækkunar ef brotamaður stendur við gerðan sáttasamning. Hjá yngri brotamönnum, sem eru að fremja sitt fyrsta afbrot, væri ef til vill ákjósanlegra að sáttferlið eitt og sér væri látið nægja ef brotamaður uppfyllti samkomulag það sem gert var á fundinum.

Heimildaskrá

Lög og reglugerðir

Almenn hegningarlög nr. 19/1940

Lög um meðferð sakamála nr. 88/2008

Skaðabótalög nr. 50/1993

LOV-2005-06-17-90 ommekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) [Noregur]

Lag 1964:167 með särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare [Svíþjóð]

Lag 2002:445 om medling med anledning av brott [Svíþjóð]

Bækur og rit

Anne Austbø og Geir Engebretsen, *Mekling i rettskonflikter*, 2. útg. (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2006)

Dag Hareide, *Konfliktmegling – et nordisk perspektiv*, (Oslo: Spartacus Forlag, 2006)

David Miers and Jolien Willemse (eds.), *Mapping Restorative Justice. Developments in 25 European Countries*, (Belgium: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice v.z.w., 2004)

Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, „The meaning of restorative justice“ í Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, eds. *Handbook of Restorative Justice*, (Cullompton: Willan Publishing, 2007) bls.5-24

Henry Brown & Arthur Marriott, *ADR Principles and Practice*, 2nd ed., (London: Sweet & Maxwell Limited, 2005)

Howard Zehr & Harry Mika, „Fundamental Concepts of Restorative Justice“ í Eugene McLaughlin, Ross Fergusson, Gordon Hughes & Louise Westmarland (eds.), *Restorative Justice*, (UK: Sage, 2003) bls. 40-44

Jónatan Þórmundsson, *Afbrot og refsiábyrgð I*, (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1999)

Jónatan Þórmundsson, *Viðurlög við afbrotum*, (Reykjavík: Bókaútgáfa Orators, 1992)

Kristin Kjelland-Mørde, *Konflikt, mekling og rettsmekling*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2008)

Lottie Wahlin, „Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Norway“ í Anna Mestitz & Simona Ghetti, *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe*, (New York: Springer, 2005) bls. 77-100

Ossi Eskelinen & Juhani Iivari, „Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Norway“ í Anna Mestitz & Simona Ghetti, *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe*, (New York: Springer, 2005) bls. 115-136

Siri Kemény, „Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Norway“ í Anna Mestitz & Simona Ghetti *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe*, (New York: Springer, 2005) bls. 101-114

Stefán Már Stefánsson, *Evrópusambandið og evrópska efnahagssvæðið*. (Reykjavík: Bókaútgáfa Orators, 2000)

Vibeke Vindeløv, *Konflikt Mægling*, (Kaupmannahöfn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2004) bls. 95

Greinar og skýrslur

Det kriminal præventive råd, bæklingur um tilraunaverkefnið *Hva' har du gang i?*

Sótt af: http://www.dkr.dk/ftp_files/WEBDOX/PDF/dkr_mat_100.pdf (02.05.08)

Det kriminal præventive råd, stöðuskýrsla um verkfnið *Hva' har du gang i?* Sótt af: netfangið: http://www.dkr.dk/ftp_files/WEBDOX/PDF/dkr_mat_102.pdf (02.05.08)

Eftirlitsnefnd með tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum, „*Tilraunaverkefni um sáttamiðlun í sakamálum – stöðuskýrsla til dómsmálaráðherra.*“ (2007)

Guðfinna Jóhanna Guðmundsdóttir, „Sáttaumleitun á sviði refsiréttar,“ (2005) 3. tbl.

11.árg. *Lögmennablaðið*, bls. 37

Hafsteinn G. Hafsteinsson, *Uppbyggileg réttvísí á Íslandi; Tillögur um hvernig megi á sem hagkvæmaston og árangursríkastan hátt innleiða sáttaumleitun inn í íslenskt réttarkerfi*, (Reykjavík, 2006)

Ingibjörg Bjarnadóttir, „Sáttamiðlun í einkamálum“ (2005) 3. tbl. 11. árg.

Lögmennablaðið

Ragnheiður Arnardóttir og Sigþrúður Arnardóttir, *Skýrsla um tilraunaverkefnið*

Hring, (2002)

Ríkislögreglustjórnin, Afbrotatölfræði 2007, sótt af:

http://logreglan.is/upload/files/AFBROTAT%D6LFR2007_LOKAEINTAKI%D0.pdf (01.05.09)

Paul McCold, *Police-Facilitated Restorative Conferencing – what the data show*, sótt af:

<http://fp.enter.net/restorativepractices/policeconferencing.pdf> (20.03.09)

Vefmiðlar

Centre for voldtægtsofre i Danmark, sótt af: <http://www.voldtaegt.dk>

Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, Sáttamiðlun í opinberum málum, sótt af:

<http://www.domsmalaraduneyti.is/sattamidlun>

Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, Skýrsla nefndar um unga afbrotamenn (1999) sótt af: http://www.domsmalaraduneyti.is/utgefidefnis/skyrslur_til_radherra/nr/688 (20.04.09)

Dómstólaráð, Tilkynning Dómstólaráðs nr.2/2007: *Sáttamiðlun fyrir dómi í einkamálum*, sótt af:

http://domstolar.is/files/Tilk.nr.2%202007%20Sáttamiðlun%20fyrir%20dómi%20í%20einkamálum_1620823655.pdf

Evrópuráðið, sótt af:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2007\)13&Language=lanEnglish&Version=original&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6#RelatedDocuments](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2007)13&Language=lanEnglish&Version=original&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6#RelatedDocuments)

Nordisk Forum for Megling og Konflikthåndtering, umsjónarmaður: Margaret Teke.

Sótt af: <http://www.n-f-m.org/omorg.asp?language=1>

Psykoterapeut Foreningen, „Fra offer til handling“, Karin Sten Madsen, sótt af:

http://www.psykoterapeutforeningen.dk/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=216&Itemid=2&PHPSESSID=fd1e1cac74b251e35374956761eea373

Ríkissaksóknari, Fyrirmæli/leiðbeiningar ríkissaksóknara, RS:1/2008, sótt af:

Fyrirmæli/leiðbeiningar ríkissaksóknara, RS:1/2008

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2007\)13&Language=lanEnglish&Version=original&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6 - RelatedDocuments](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2007)13&Language=lanEnglish&Version=original&Site=DGHL-CEPEJ&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6 - RelatedDocuments)

Sátt – félag um sáttamiðlun, sótt af: <http://www.satt.is/>

Sýslumaðurinn – vefur sýslumanna, Sýslumannafélag Íslands. Sótt af:

<http://www.syslumenn.is/allir/sattaumleitun/malsmedferdarreglur/>